

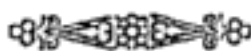
toties adhibet particulam *amplius*, ubi ad alias et alias probationes disputando pergendum est, etc. Eosdem autem sensus et ipsissimam Anselmi doctrinam ex ipsius Monologio expressam reperies atque huc translata. Deinde scholas redolet opusculum, atque eo nomine non indignum est Honorio, qui se ipse scholasticum in libro de Luminaribus Ecclesiæ vocat. Ad hæc instructus etiam est liber præfatione ejusdem generis ac cæteri fere libri Honorii Augustodunensis, cui proprium aut solemne est, in suorum opusculorum exordio tum de invidis suis conqueri; ut facit in libris de Imagine mundi, de Luminaribus Ecclesiæ, de Prædestinatione et libero arbitrio: tum opusculi cujusque titulum proponere et explicare; quemadmodum in libris de Gemma animæ, de Imagine mundi, et in Sigillo B. Mariæ; quod quidem etiam in libro de Prædestinatione præstitit saltem in fine. Fatendum porro est, opus cui Elucidario nomen in Anselmi Appendice, iisdem iudiciis et argumentis Honorio eidem adjudicari posse; tametsi occurrant in isto opere nonnulla haud satis consentanea cum aliis Honorii opusculis, qualis illa est liberii arbitrii definitio, lib. 2, cap. 2, data, *Libertas eligendi bonum et malum*: quam in libro de Prædestinatione et Libero Arbitrio minime probat Honorius: qui nimirum profecisse sive sententiam mutasse credendus est post scriptum Elucidarium, quod inter opuscula sua primo ipse loco recenset. Cæterum ipsismet Græcis cognitus fuit tractatus iste de Cognitione veræ vitæ. Ejus quippe fragmentum græco idiomate una cum excerptis aliis Latinorum quorundam scriptorum, puta Leonis Magni et Hilarii græce pariter inventis, prodiit Basileæ, anno 1578, cura Leunclavii, qui ea fragmenta ex Joan. Sambuci bibliotheca eruens latinitati restituit. Illud ipsum de cognitione veræ vitæ fragmentum exstat in Monachiensis bibliothecæ codice Ms. 415, cum Bessarionis opusculis junctum, sicuti videre est in Indice ejusdem bibliothecæ ad calcem Apparatus Possevini vulgato. Incipit autem fragmentum in hæc verba: Ἀδελφοὶ ὡςπερ τὸ τῆς σαρκὸς βῆρος πιέζει τὴν ψυχὴν. *Fratres, quemadmodum pondus carnis animam aggravat, sic, etc.*, ductum scilicet ex subsequentis libri cap. 10, et circa finem capitis 18 (omisso tamen capite 15) desinit. Fragmento titulus græce est: Τοῦ ἁγίου Ἀυγουστίνου περὶ Τριάδος, ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ περὶ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθοῦς ζωῆς ἐπιγραφόμενου, ἐν ᾧ ὡς ἐν διαλόγῳ ἐρωτᾷται μὲν οἱ ἀδελφοὶ, ἀποκρίνεται δὲ ὁ διδάσκαλος. *Sancti Augustini de Trinitate, ex libro qui de Cognitione veræ vitæ inscribitur, in quo tanquam in dialogo Fratres interrogant, Magister respondet.* Vidēs Græcos incidisse in latinum exemplar jam depravatum, in quo non modo adscribatur opus Augustino, sed præterea *Discipuli* mutati erant in *Fratres*. Isthæc porro mutatio alterius in titulo depravationis causa et occasio fuit (nisi forte mutationes illas eodem tempore factas esse velis): scilicet in quodam Regiæ bibliothecæ Ms. non admodum vetere, qui notatur 4546, iste titulus huic operi præfixus legitur: *Incipit liber beati Augustini de Cognitione veræ vitæ, quem fecit fratribus heremitis in monte Pysano, ipso existente fratre, anno ætatis suæ xxxi.* Et sicut suppositi sunt, *Fratres* loco *Discipuli*; ita loco *Magister* ubique suppositus *Augustinus*.

COGNITIO VITÆ,

SEU

DE COGNITIONE VERÆ VITÆ

LIBER UNUS.

CAPUT PRIMUM. *Rationalis natura ad quid facta. Operis suscepti ratio. Ejus nomen.* Sapientia Dei, quæ os muti aperuit (Matth. ix, 33), et rudibili animali humana verba formare tribuit (Num. xxii, 28), me quoque non solum sermone, sed etiam scientia imperitum ad fandum impellit, atque per se ac de se intellecta aliis pie innotescere compellit. Hujus ergo instinctu ad utilitatem, ut spero, plurimorum, iterum committo me corrodendum dentibus invidorum, et forsitan confovendum¹ cordibus vitæ dilectorum: cum Christus veritas et vita dicat, *Hæc est vita æterna, ut te solum verum Deum cognoscant* (Joan. xvii, 3). Constat profecto naturam rationalem ad hoc solum factam, ut factorem suum verum Deum intelligat, intelligendo diligit, diligendo in eo, qui est æterna vita, æternaliter beate vivat. Divinitatis ergo essentiam rationabiliter investigare, est ad vitam æternam festinare: hanc vero negligendo ignorare, est utique ad mortem indeficientem properare: quia nimirum hic

ab ea ignorabitur, dum quandoque a beata vita sequestrabitur. Quamobrem cum de hac præclara materia plurimi sanctorum Patrum multa gloriosa conscripserint, ipsamque rem simplicioribus obscuriorem quodam modo reddiderint; libet me per hæc condensa quasi quamdam semitam stilo complanare, quæ infirmis intellectibus relicto erroris devio, per planum veritatis liceat libere ambulare. Sed hic quilibet invidus nebulosa facie mihi fortassis occurrit, et virus diu sub livido corde concretum in me acerbiter evomit. Quid tu, inquires, tentas ligna silvis importare, aut redundantem mari undam instillare conaris? Hujus tam mordacis mordacem dentem hæc petra retundat, et venenum malitiose evomitum in viscera ipsius denovo torquenda¹ refundat. *Invidia diaboli intravit mors in orbem terrarum: imitantur illum qui sunt ex parte illius* (Sop. ii, 24, 25). O invidie infelix, qui aliena felicitate torqueris, alieno damno depasceris, ipsis rebus probas te ex parte ejus esse, qui invides aliis

¹ Sic Ms. Audoenensis. At Medardensis, *construendum. Editi, confodiendum.*

¹ Editi, *retorquendo.*

quod tu ignoras scire : ac mihi ob pium laborem colatum ægris suspiriis ingemiscis, quod tibi ob desiderium, imo ob invidiam denegatum cognoscis. Age miser, potius lethiferum virus quo turges evome, salubre dilectionis antidotum excipé. Sin autem, patri patris tui nigro felle tabescens faveto. Ego autem cum invidia tabescente iter non habeo. Egregiam Scripturarum silvam alacer ingrediens, non in eam, ut tu venenata lingua asseris, ligna deferens, sed pretiosum vitæ lignum justitiam esurientibus de ea efferre conabor : et dulcem vitæ haustum vitam sitientibus de pelago Scripturæ haurire non morabor. Omnes ergo fideles ad lignum vitæque fontem curramus, cujus gustu in æternum beate vivamus. Libellus autem nomen, Cognitio vitæ¹, sortiatur : dum in eo vera vita tardioribus intellectu cognoscibilis reddi videatur.

CAPUT II. *Regni cælestis carnalis excogitatio. Dei notitiam exhibere quam arduum. Qua methodo id tentetur. Quare expostuletur. Operis difficultas.* DISCIPULI. Gratias Deo persolvimus, cujus dono aperte in dubiis rebus certificari possumus. Quando quidem ergo nos in hoc ipsum videas confluisse, ne ad patriam tendentes, in via lassabundi deficiamus; pastu haustuque vitæ ut soles refice, et tempus irremeabili cursu labile, nexibus quæstionum ligens, fac nobis stabile : ne sua volubilitas nos otiantes involvat, sed tua affabilitas in divinis laborantes ad semper manens ævum sustollat.

MAGISTER. Fructum ligni vitæ in ramis crucis pendulum mecum alacres adite, fontemque vitæ a vita Patre² quasi de loco voluptatis manantem, paradysum, Ecclesiam videlicet hortum deliciarum irrigantem unanimes haurite : cujus sapor si palatum cordis vestri indulcorabit, testor vobis, quos vos cum ævo permansuros, de torrente voluptatis suæ quandoque satiabit.

DISC. Cum carnalia sapientes, spiritualia cogitare nequeamus, regnum cælorum regionem clarissimam, omni opulentia affluentissimam, in qua cœlestem Jerusalem urbem præclaram, meritis atque opibus inclytam, et in hac Deum quasi gloriosum regem, Angelos velut milites vario cultu conspicuos mente formamus : idcirco poscimus, ut ratione indagante, argumentis quæque obstantia comprimens, veritatem quasi in tenebris latitantem, ad lucem nobis producas, ac Deum aliquando videndum, ut asseris, factum quodam modo visibilem ante oculos cordis nostri constituas.

MAG. Cum Deus omnipotens, solus immortalis, solus invisibilis, solus incomprehensibilis, lucem habitet inaccessibleem; ego autem tenebris vitiorum obsitus, tetram caliginem inhabitem, luci virtutem inadibilem : qualiter ineffabile lumen sauciis aliorum oculis inferre poterò, qui cæcutiente cordis oculo, splendorem tantæ majestatis reverberatus nullo modo intueri prævaleo?

DISC. Tamen nitere pro posse in illam rapi, quatenus disjecta caligine merearis ab ea illuminari, nosque per te illustrari; sicut sæpe videmus valles a montibus jubare solis irradiari.

MAG. Conabor pro viribus vobis orantibus, ac logica præeunte, comitantibus argumentis, sequar veritatem usque in ipsius inaccessibleis lucis latibulum fugientem, ipsaque concedente producam eam vobis indagantibus se ostendentem.

DISC. Nostra quidem tibi non deerit oratio, tantum sit tibi prævia dux veritatis ratio. Magnopere quippe a te audire desideramus, qualiter in orationibus de Deo cogitare debemus : ne forte infirma mens sibi pulchrum hominem imaginetur, et hoc simulacrum pro vero Deo decepta veneretur.

MAG. Fateor, magnitudine altitudinis suscepti negotii victus succumbo; quia quæ utcumque mente concipio, vix verbis explicare sufficio. Excedit enim

omne præclarum longe summorum philosophorum ingenium, quia sublimitas hujus rei quæ tractatur, exsuperat omnem intellectum. Quanto quippe magis omnem creaturam ingressus¹, conor eam diligentè intuitu contemplari, tanto magis sentio eam ab aspectu intellectus mei elongari. Operam tamen dabo inquisitioni vestræ pro modulo meo satisfacere, prout ipse de quo agimus, dignabitur notitiam sui desideranti animæ innotescere. Vos autem ubi vires pondere tantæ eminentiæ pressæ succumbunt, oportet fragilitati ignoscere.

DISC. Nos quanto diligentius hujus rei perpendimus altitudinem, tanto ardentius optamus eam nobis utcumque fieri cognoscibilem, et ejus qualicumque modo intueri pulchritudinem : et ideo libenti animo tibi ignoscimus, si ea quæ verbis non vales, saltem nutibus explices.

CAPUT III. *Deus proprie exprimi nequit. Cui nullum ex prædicamentis convenit.* MAG. Sciendum igitur, Deum nullis verbis proprie exprimi, nulla posse cogitatione comprehendi. Quomodo enim immensus et incomprehensibilis prædicaretur, si humanæ locutioni vel meditationi includeretur? Nunc autem patet quam sit admirabilis, cum omnibus linguis sit ineditibilis, omnibus cordibus sit incogitabilis. Dialectica namque disserendi potens, potenter quæque dubia definiens, cunctas scripturas evibrans et eviscerans, cunctam humanam sapientiam annihilans, cum divinitatem intendit, tantæ majestatis luce repercussa, pavidum caput tremefacta reflectit, atque in abdita mundanæ sapientiæ fugiens delitescit, dissolutisque syllogismorum nexibus stulta obmutescit. Nempe et nomine et verbo cuncta exprimuntur, quæ sub decem prædicamentis humano corde concipiuntur. Sed quod ex his nullum proprie Deo conveniat, manifeste ratio comprobatur. Nam si dixerimus quod Deus substantia sit quæ omnibus subsistere tribuat, et per quam omnes res esse habent; mox universalis et individua, de quibus substantia prædicatur; genera et species in quibus versatur, simul et novem accidentia, quæ ei necessario inhaerent, animo occurrunt : quæ cuncta liquent, quia minime in Deum concurrunt. Si prædicemus quod Deus ipsa magnitudo existat, quæ omnia in mensura et numero et pondere disponat; protinus parvitas huic quantitati se opponit, et sua exiguitate quod est super omnia maximum comminuit. Quem si ipsam bonitatem vel summum bonum nominemus, qui cuncta varde bona facit; statim malum huic qualitati contrarium obviat, et tanto bono se opponere non trepidat. Quod si creator vel dominus prædicetur, quod utrumque ad aliquid, scilicet ad mundum refertur; confestim relatio opponit, ante mundi constitutionem eum hoc vocabulo caruisse, et hoc relativum ex mundi creatione ei accidisse; cum ratio astruat nihil Deo accidentale, sed totum quod prædicatur de eo, ei esse essenziale. Porro si ubique totus esse dicatur, et simul cuncta replere loca dicatur; mox localitas clandestine irrepens, illum loco includit, qui cuncta pugillo includit. Si autem sempiternus prædicetur, et cuncta tempora disponere affirmetur; continuo præterito præsens, futurum præsentem succedere festinat, et initium atque finem æternitati adscribere non formidat. Si vero dicatur quod omnia possideat, et amictus lumine sicut vestimento refulgeat; statim cogitatio eum hoc habitu privat, dum amictum lucis vel possessionem rerum ab eo separat. Quod si semper præsens adesse testatur, confestim situs standi vel sedendi imaginatur. Si vero universa regere referatur, actus laboris æternam requiem annullare conatur. Porro si affirmetur patiens, mala nostra sufferens; illico passio se ingerit, et impassibilem pati contendit. His quippe decem cuncta humana conditio includitur, et ab his omnibus proprietatis summæ essentiæ evidenti ratione penitus excluditur. Cuncta

¹ Sic Bad. et Audoenensis Ms. At alii libri addunt, *veræ.*

² In editis desideratur vox, *Patre.*

¹ Editi, *transgressus*, minus bene.

etenim quæ vel oppositionem vel contrarietatem vel accedens suscipiunt, nulla ratione Deo proprie conveniunt. Igitur cum ratione repugnante nihil de Deo proprie loqui valeamus, saltem improprie et per ænigmata de eo loqui satagamus.

CAPUT IV. Mens animæ speculum. Scientia unde nobis. Spiritualia fide attingi, non ratione. Spiritus sex modis in Scriptura dicitur. Aer. Ventus. Vita brutorum. Disc. Evidens quidem ratio docet Deum humanis verbis inedicibilem, sed intellectualis mens inbianter desiderat eum sibi utcumque fieri cognoscibilem; quæ mens instar speculi animæ videtur, in quo ipsam imaginem Creatoris sui contempletur.

MAG. Universa quæ in rebus creatis novimus, per corporeos sensus cognovimus. Et ea quidem quæ nec visu nec experientia didicimus, per comparationes visorum vel expertorum discimus, ut quæ de bestiis vel ignotis hominibus legimus; quæ autem nobis penitus incognita, per comparationes notas non significantur, nunquam prorsus scientiæ nostræ notificantur. Et ideo quia spiritualia nobis sunt invisibilia, atque corporeis sensibus incomparabilia, nunquam erunt nobis aliqua ratione probabilia. Quia vero hæc constat esse, sed per similia edoceri nequeunt, fidem tantum credentium exigunt.

Disc. Quæ ratio argumentis probat, quanquam in comparatione deficient, necesse est ut rationalis quisque credere non renuat: tu tantum propter quid de spiritibus sciendum tibi ratio innuat.

MAG. Sex modis in Scripturis spiritus substantialiter dici, non nescio a vobis sciri. Primo summus omnium Deus spiritus appellatur, ut ibi: *Spiritus est Deus; et qui adorant eum, in spiritu oportet adorare* (Joan. iv, 24). Secundo angeli spiritus dicuntur, ut ibi: *Qui facit angelos suos spiritus* (Psal. ciii, 4). Tertio animæ spiritus nuncupantur, ut ibi: *Exibit spiritus ejus, et caro revertetur in terram* (Psal. cxlv, 4). Quarto vita brutorum animalium spiritus vocatur, ut ibi: *Quis scit si spiritus jumentorum descendat deorsum* (Eccl. iii, 21)? Quinto venti dicuntur spiritus, ut ibi: *Spiritus procellarum* (Psal. cxlviii, 8). Sexto aer spiritus scribitur, ut ibi: *Os meum aperui, et attraxi spiritum* (Psal. cxviii, 151). Quorum definitio talis est: Aer est spiritus sensilis, non sensibilis: id est, quem nos attrahendo sentimus, ipse nihil sentiens, cunctis tamen sub cælo viventibus spiramen exhibens. Ventus spiritus est aer, Dei nutu, aliquo motu agitatus, procellis aquarum augmentatus, per angelica ministeria excitatus, per eadem tranquillatus. Vita brutorum animalium est spiritus vitalis constans de aere et sanguine, animalis, invisibilis, sed sensibilis, memoriam habens, sed intellectu-carens; cum carne moriens, in aera evanescens.

CAPUT V. Anima intelligens quid sit. Est vita sensibilis, mutabilis, illocalis, passibilis; sine quantitate, figura vel colore. Anima vero spiritus est substantia incorporea, corporis sui vita, invisibilis, sensibilis, mutabilis, illocalis, passibilis, nec quantitatum mensuræ, nec qualitatum formæ vel coloris susceptibilis¹: memorialis, rationalis, intellectualis, immortalis. Et ne hæc vacillet definitio, ratio eam probationibus roborat. Anima est spiritualis substantia; omne enim quod alii vitam subministrat, ipsum necesse est ut subsistat: sed anima vitam corpori tribuit: igitur anima realiter subsistit. Hanc vero vitam esse ipsamet probat, dum præsentia sua corpus vivificat, absentia sua idem mortificat. Hæc nobis quidem est invisibilis, sed spiritibus est visibilis. Hanc etiam sensibilem esse constat, dum oculis colores, auribus sonos, naribus odores, palato sapes, manibus aspera vel lenia sentire præstat. Est quoque mutabilis: omne enim quod pejoratur et melioratur, mutabile est; sed anima vitiis pejoratur, virtutibus melioratur; igitur mutabilis est. Est etiam illocalis: omne enim quod loco includitur, altitudine, latitu-

dine, longitudine acris circumscribitur, corpus est; sed ratio docuit animam incorpoream esse, id est, nec corpus nec aliquod membrum habere; igitur constat eam esse illocalem. Non enim spatium aeris, ut corpus, occupat, nec corpus, ut aqua utrem, implet; sed ut calor toto igni illocaliter inest, ita anima totum corpus illocaliter implet. Ignis quidem est visibilis, sed calor invisibilis et sensibilis, et quodam modo ignem vivificans: ita anima invisibilis, sed sensibilis, visibile corpus quadam occulta vi sensitificat et vivificat. Hæc est quoque passibilis: omne enim quod morore afficitur, passibile est: sed anima dum suæ voluntatis compos non efficitur, dolore moestitiæ afficitur; igitur passibilis esse convincitur. Ab hac quantitas excluditur: dum nec altitudine vel latitudine aut longitudine metitur, nec sex circumstantias, scilicet ante et retro, dextrum et sinistrum, sursum et deorsum, se includere patitur. Qualitas etiam formæ et coloris ab hac secernitur, dum nulla forma vel humani corporis, vel ullius coloratæ rei illi adscribitur. Hæc est memorialis, quia præterita recolit¹. Est rationalis, quia præsentia discernit. Est intellectualis, quia futura intelligit. Hanc immortalem hinc esse constat, quod memoriam sui apud posteros perenniter durare laborat.

CAPUT VI. Angeli quid sint. An sint. Quid agant. Notitiæ eorum et nostræ discrimen. Angelus autem spiritus est substantia incorporea, invisibilis, sensibilis, rationalis, intellectualis, immortalis; bonorum lucida et impassibilis, malorum tetra et passibilis. Sed videndum utrum aliqua substantia talis in rebus creatis esse credatur, cum a nobis minime videatur. Angelos esse ipsa insensibilia probant, quæ tam certam sui motus legem observant. Omne quippe quod movetur, aut motum a se habet aut aliunde: sed omne quod motum a se habet, est sensibile, ut anima; quod aliunde, insensibile, ut corpus. Quod si sol, luna et sidera per se moventur, sensu vel ratione vigere videntur: quæ tam certa tempora, tam certa cæli spatia custodiunt, et quodam modo suum intellectum huic mundo lumine vel signis innuunt. Sed qui ea rationalia vel saltem sensibilia corpora arbitratur, jure sensu carens, inter irrationabilia computatur. Cum autem vere sint corpora visibilia, sed motu carentia, utputa insensibilia, et tamen moveantur; constat profecto quod aliunde moveantur. Restat igitur eam per angelica ministeria moveri. Similiter ventos, pluvias, grandines, fulgura, tonitrua, tempestates, auras jussu Dei per illos regi qui dubitat, ea sensibilia putat: sed hunc ratio stultum cum insensibilibus probat². Bruta quoque animalia usibus humanis per illos obsecundare vel adversari qui non credunt, aut illa per rationis intellectum hæc facere credunt, longe a ratione recedunt. Sed et cuncta quæ in rebus insensibilibus, vel creaturis sensibilibus geruntur, per illos administrari qui ambigit, multum a luce veritatis desipit. Igitur constat angelos vere esse, et cuncta nobis occulta patenter nosse. Sed hoc differt inter illorum et nostram scientiam, quod ipsi omnes causas rerum antequam eveniant præsciunt; nos autem vix et cum magno labore investigamus eas, postquam res in actu constant.

CAPUT VII. Deus quid sit. Quod sit. Quod sit veritas, vita, sapientia, justitia et æternitas. Porro summus spiritus, sicut a nullo intellectu valet proprie cogitari, ita nulla definitione poterit proprie determinari. Sed quia intellectualis mens eum utcumque agnoscere anhelat, hæc ænigmatica definitio ei interim sufficiat. Deus spiritus est essentia invisibilis, omni creaturæ incomprehensibilis, totam vitam, totam sapientiam, totam æternitatem simul essentialiter possidens: vel ipsa vita, ipsa sapientia, ipsa veritas, ipsa justitia, ipsa æternitas existens, omnem creaturam instar puncti in se continens.

¹ Mss. duo, *recollegit*.

² Mss. duo, *refutat*.

¹ In Mss., *quantitate.... qualitate.... colore susceptibilis*.

Si autem aliquis insipiens tantum desipiat, ut Deum esse diffidat: hunc solum vere esse, et alia omnia ab ipso habere esse hac ratione colligat. Omnis substantia aut per se subsistit, aut per aliud; sed hunc mundum non subsistere qui contendit, hic fatuus in nihilum tendit. Mundum autem non per se subsistere constat, dum eum cœpisse ratio doceat; partibus enim constat. Omne autem quod partibus conjungitur vel in partes resolvitur, ab aliquo utique conjunctionem vel resolutionem patitur. Mundus ergo non per se subsistit; et ideo sequitur quod creatura sit. Creatura autem ad aliquid, scilicet ad creatorem refertur. Solus igitur Creator per se ipsum et in se ipso existit: omnis autem creatura per ipsum subsistit. Si enim ab alio esse habet, tunc id Deo majus est a quo hoc habet; quod Deo inconveniens est. Et cum nihil præter Creatorem et creaturam existat, si Deus per se ipsum non habet esse, necessitate consequitur ut per creaturam existat; quod inconvenientissimum est. Amplius, substantia mundi in diversa genera et in differentes species dividitur, et in his singulis bonum invenitur. Omne enim utile, bonum: universa quippe utilia considerantur, et ideo singula bona comprobantur. Omne autem bonum aut per se bonum est, aut per aliud. Sed diversa bona participatione unius boni bona esse necesse est; diversitas quippe recipit magis et minus. Nam quantum ad genus, lapis est minus bonum, qui tantum est, et non vivit (a); lignum magis bonum, quod crescendo vivit; equus illo melius, qui vivit et sentit; homo illo præstantius, qui vivit, sentit, et ratione discernit. Restat igitur his maxime et summe bonum, de quo omnibus inferioribus profluat bonum: et hoc bonum est Deus, de quo quasi de fonte cuncta bona profluunt, et in eundem cuncta refluunt.

Hic solus vere est; et ideo veritas est. Omne enim quod est, verum est; quod vero non est, falsum est; sed Deus vere est, igitur veritas est (b). Creatura autem ei collata quasi non est: et idcirco quasi falsitas ad veritatem est. Omne enim quod ex nihilo esse cœpit, in nihilum redigi poterit: sed omnis creatura ex nihilo a Deo producta, ad aliquid esse est perducta: igitur si ei comparatur, nihil esse comprobatur. Nulla ergo mens Deum esse dubitat, per quem alia cuncta esse considerat. Hujus essentia est vita. Omne enim quod est, aut vivit aut vita caret; omne autem quod vivit, aut per se vivit aut per aliud: sed Deus per se ipsum et in se ipso vivit, et aliis omnibus vivere tribuit; igitur vera est vita et vitalis veritas. Se ipsum quoque et totam facturam suam sapit et intelligit, cui nihil aliud est sapere, quam vivere et esse; igitur sapientia est. Se ipsum et omnem creaturam diligit; quia iustitia est: et hanc justitiam¹ non aliunde accipit; igitur iustitia et dilectio existit. Initio et fine caret, præteritum et futurum non habet; igitur æternitas est.

CAPUT VIII. *Dei claritas qui cognoscenda. Anima quæque toto mundo major. Magnitudo intellectualis. Claritas Dei qui cogitanda.* Cum itaque ratio Deum veraciter esse probaverit, et hunc vitam, sapientiam, veritatem, justitiam et æternitatem veris assertionibus essentialiter esse docuerit; restat nunc ut ad hunc quoque videndum aliquam fenestram aperiat, per quam mens per quosdam gradus scandens prospiciat, quatenus regem gloriæ in decore suo videre prævaleat. Pedetentim autem ratio per corporalia gradiatur; ne infirmus intellectus per ardua nitens, difficultate confRACTUS relabatur. In primis igitur hunc corporeum solem mente consideremus, cujus magnitudine totum mundum calefieri, cujus claritudine totum orbem illuminari videmus. Post hunc nullia millium Angelorum Deo ministrantium attendamus, quos singulos ratione monstrante, septies, imo centies sole splendidiore sciamus; nam hic sol est minister mundi, An-

geli autem templa Dei. Quantum ergo differt templum Dei a servo mundi, tantum differt claritas Angelorum a claritate solis. Deinde decies millies centena sublimium Angelorum Deo astantium perpendamus, quos singulos centies, imo millies præ sole clariores pro certo noscamus. Sicut enim luna stellas, sol lunam in claritate excellere cernitur; sic quilibet superior ordo Angelorum inferiorem, ab Angelis usque ad Seraphim, gloria, dignitate, claritate præcellere creditur. Post hos innumerabilia millia sanctarum animarum inspicimus, quas singulas longe sole lucidiore, Angelis beatitudine et claritate cœquandas non dubitamus. Tot et tantis luminibus singulariter consideratis, singulorum etiam magnitudinem contemplemur; quatenus ad id quod intueri anhelamus, facilius sublevemur. Cogitemus itaque animam splendidum ignem, cujus minima scintilla ratione instruenta vincat hunc solem. Omne enim quod ab alio includitur, minus eo quod se includit, esse necessitate convincitur; sed cogitatio animæ, quæ ejus scintilla est, non solum hunc solem, sed et totum mundi ambitum brevi spatio includit, et totus orbis eam minime circumscibit: igitur constat quamque animam toto mundo longe majorem fore. Angeli autem sicut ab animabus beatitudine, ita etiam differunt magnitudine. Hic nemo magnitudinem corporalis quantitatis intelligat, sed illam potius intellectualem, quæ hunc mundum corporeum, et cuncta in eo corpora ad parvitatem redigat. Hinc jam mens se in alta elevet, cor suum quantum potest dilatet, tot luces inæstimabili claritate, incomparabili magnitudine resplendentes sub se prospiciat; super se vero quandam admirabilem lucem, quæ omnium illarum lucium lux sit, intendat, quæ sic super tot et tantas luces longe refulgeat, sicut sol super omnes stellas luceat; cujus lucis ineffabilem magnitudinem et admirabilem pulchritudinem illæ tot et tantæ luces jugiter admirentur, et in cujus affluentissimam dulcedinem indefesse prospicere delectentur. Hæc profecto est lux inaccessibilis, quam inhabitat essentia Dei (1 Tim. vi, 16), solis mundicordibus visibilis. Nullus hic cogitet luce Deum, quasi tabernaculo hominem circumdatum; quasi aliud sit Deus qui lucem inhabitet, et aliud lux quam inhabitet: sed potius ipsam lucem essentiam Dei sciat, in quâ universa bona simul locata intelligat. Hæc est lux quæ Angelos et animas in cœlis sua visione satiat. Hæc est quæ mundicordes per contemplationem illuminat. Hæc est quæ solis lucernam in mundo commorantibus, ut candelæ lumen in carcere positus præstitit; qua de tenebris ad lucem, de morte ad vitam, de exilio ad patriam remeare possint. Ergo in oratione taliter mens vestra Deum meditetur, taliter intentio vestra imaginem ejus contempletur, scilicet talem lucem, quæ sic super solem, ut sol super candelam, resplendeat; immortalem, quæ sic super innumera Angelorum et animarum millia præ sole centies splendida, ut sol super sidera, refulgeat. Unde dicitur Pater luminum in Canonica Jacobi: *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a Patre luminum*¹ (Jacobi i, 17). Non multum quippe a veritate aberrat qui talem Dei imaginem ante oculos cordis in oratione versat.

CAPUT IX. *Visionis beatæ Dei variorum nominum ratio. Qualiter sancti in oratione cogitandi.* Hæc præsens visio Dei facie ad faciem regnum cœlorum vocatur; quia extra hoc corporeum cœlum, imo extra omnem locum, Angeli et justi, qui cœli nominantur, hac visione fruuntur. Idcirco etiam quamvis Deus in omnibus creaturis essentialiter manere credatur, proprie in cœlis, id est², in justis habitare prædicatur; quia ipsi inhabitationem ejus fruendo sentiunt, et eum omnibus rebus inesse gaudentes conspiciunt; quem sibi minime adesse cognoscunt, qui terrenam diligunt. Sicut

¹ Editi addunt, *in creatam*.

(a) Vid. Anselmi Monolog. cap. 4.

(b) Vid. ibid., cap. 28.

¹ Mss. non habent hæc verba: *Unde dicitur.... a Patre luminum*.

² Abest a Mss., *in cœlis, id est*.

enim videns et cæcus in sole stans, videns claritate solis videndo fruitur, cæcus lumine ejus privatur; et quamvis præsentia solis utrique æque adsit, tamen ejus præsentiam non æqualiter uterque sentit; sic Deus hos tantum inhabitare dicitur, qui ejus præsentia facie ad faciem videndo, ut Angeli, aut per contemplationem speculari, ut justis in hac vita, fruuntur; in his autem non esse dicitur, qui ejus visione privantur. Unde et regnum cælorum intra nos esse prædicatur (*Luc. xvii, 21*), quia visio Dei omnipotentis; quæ regnum cælorum, id est, justorum nominatur, in Angelis et justis contemplatur. Hæc etiam vita æterna appellatur, quia beati præsentia indeficientis vitæ plene perfunduntur, et nunquam nec morti, nec ullis doloribus ministris mortis subjacere permittuntur. Ad hoc namque creati sunt, ut æternaliter vivant, et æternam vitam æternaliter aspiciant. Hæc quoque cælestis civitas nuncupatur, quia unanimitas illorum civium ad videndum Regem gloriæ in decore suo congregatur. Hæc nihilominus Jerusalem cognominatur, quia visione semper manentis pacis satiantur. Hæc paradus vocatur, quia omnimoda omnium deliciarum abundantia jucundantur. Hæc quoque superna patria nominatur, quia omnes justis hanc visionem, ut puta filii Dei, hæreditare non dubitantur. Cum ergo sanctos in oratione invocatis, sic oportet de eis cogitare constitutis in gloria æternæ claritatis, scilicet splendidissima lumina longe præ solis fulgore lucentia, quæ omnia bona pleniter in Dei visione habeant, et cunctis se invocantibus potenter subveniant.

Disc. Sol æternus ad quem videndum nos tua dulcis oratio perduxit, et cujus serena lux in cordibus nostris per tua verba illuxit, ipse te de tenebris exemptum in lucis regione constituat; et inter lucas quas prædicas, te lucentem¹ luce suæ visionis perenniter frui tribuat.

MAG. Si quid per me probabile profertur, nolo ut inde mihi, sed Deo, cujus donum est, gratia referatur; qui sæpe per abjectos servos ad hæreditatem suæ visionis filios suos convocat, et per hostes de exilio ad patriam iter salutis amicis prænotat. Et bene nostis aliquando deformem formoso speculum, imo cæcum videntibus lumen tenuisse, ac claudum sanis gressu viam ostendisse.

CAPUT X. *Quod in Deo necessaria et personarum trinitas et essentiæ unitas.* Disc. Nos quoque propter ea quæ audivimus, perenni Deo grates referimus, cujus visio per te nobis innotuit, et qui talem thesaurum carnalibus absconditum per te nobis protulit. Sed (a) quia pondus carnis animam aggravat, ecce iterum carnalis cogitatio mentem divina contemplationem pulsat. Cum enim superius ratio unum Deum verissime esse demonstraverit, et ipsum solum cuncta ex nihilo fecisse probaverit; quomodo quasi tres deos adorare docemur, dum Patrem perfectum Deum, Filium perfectum Deum, Spiritum sanctum perfectum Deum confiteri monemur? Dum enim sic distinctæ tres personæ distinguuntur, quid aliud quam tres dii a nobis intelliguntur?

MAG. Ipsa veritate se demonstrante et ratione probante, citius videbitis necessariam in una essentia personarum trinitatem, et item per omnia necessariam in tribus personis individuæ substantiæ unitatem. Cum jam superius de Deo loquerer ænigmatice, quia non poteram proprie, quid dixi essentiam Dei esse?

Disc. Lucem.

MAG. De luce quid gignitur?

Disc. Splendor.

MAG. Quid in luce et splendore simul consideratur?

Disc. Calor.

MAG. (a) Num in substantia lucis, splendoris, caloris invenitur diversitas?

Disc. Non, sed identitatis.

MAG. Num in vocabulis vel officiis prædicatur identitas?

Disc. Minime; sed diversitas; nam lucis vocabulum ipsam substantiam, splendoris vocabulum lucis gratiam, caloris vero vocabulum videtur exprimere lucis efficaciam.

MAG. Igitur patet tria vocabula diversa unam constare individuum essentiam.

Disc. Per omnia patet.

MAG. Summum spiritum Patrem lucem appellari habetis in Apostolo: *Deus lux est, et in eo tenebræ non sunt ullæ* (1 Joan. 1, 5). Summum quoque spiritum Filium splendorem nuncupari Apostolo habetis in alio: *Qui est splendor substantiæ ejus* (Hebr. 1, 3). Summum nihilo minus Spiritum sanctum calorem nominari habetis apud Moysen: *Deus noster ignis est* (Deut. iv, 24). Cum itaque lux, splendor, calor sit una natura et individua substantia, vocabulo vero diversa; constat profecto Patris et Filii et Spiritus sancti unam naturam individuumque essentiam, dum in eo quod significat quid sit, substantialiter spiritus nominatur; et item in personis diversitatem necessariam, dum Pater gignens, Filius nascens, Spiritus sanctus ab utroque procedens prædicatur.

Disc. Plane trinitatem in personis perspicue videmus, et necessariam in substantia unitatem evidentèr tenemus.

CAPUT XI. *Cur substantiæ et personæ nomina Deo aptata ferantur. Pater cur sic dictus non mater. Cur gignens.* MAG. Ideo vigilantissime hæc duo nomina, scilicet substantia et persona, divinæ essentiæ coaptantur, quia semper substantia de individuis in pluralitate consistentibus, persona autem de individua rationali natura prædicatur; cum nos soleamus personis pluralitatem, substantiæ autem designare essentiæ unitatem.

Disc. Qua similitudine vocatur æterna lux Pater?

MAG. Quia ex se prolem¹ æqualem sibi genuit.

Disc. Nonne sibi magis matris nomen convenire videretur?

MAG. (b) In patre semper est principalis causa prolis; et ideo a principali sexu debuit jure hoc nomine appellari.

Disc. Qua similitudine dicitur gignens?

MAG. Certum est quod mens gignit cogitationem; cum autem mens se ipsam cogitat, quasi aliam sibi similem generat. Sic summus Deus cum se ipsum talem qualis est, cogitavit, procul dubio similem sibi per omnia imaginem generavit. Et sicut gignens jure Pater vocatur, ita rectissime genitus Filius nominatur.

CAPUT XII. *Quod nunquam sine Filio existit.* Disc. Si Deus Filium genuit, videtur aliquando fuisse quod Filium non habuerit, et hoc nomen ex accidenti possederit. Quod si hoc ita est, superior prolatio labefactatur, qua Deo nihil accidentale, sed totum essenziale prædicabatur.

MAG. Jam docuit ratio, Dei essentiam esse æternam vitam, initii et finis nesciam. Quod si hæc singularis vera vita absque initio semper fuit, constat quod et absque initio semper se vivere intellexit. Quod si se vivere non intellexit, sapiens non fuit: quod nefas est de Deo dicere. Quod si aliquando sapientiam aliunde accepit, quia prius caruit, tunc id a quo tantum bonum accepit, Deo melius existit; quod absurdissimum est. Sed si sempiterna vita semper se vivere intellexit, hæc intelligentiæ sapientia non aliunde ei accidit, sed semper ei coessentialis fuit, quanquam hanc ex se, ut prolem suam, inef-

¹ Ms. unus, *lucem entem.*

(a) Ab his incipit versio græca.

¹ Græci legunt, *splendorem.*

(a) Vid. *Elucidarium*, lib. 1, cap. 1.

(b) Ex *Anselmi Monolog.* cap. 42.

faciliter genuerit. Igitur Pater nunquam sine Filio existit.

CAPUT XIII. Cur hic Filius, non filia. Disc. Qua similitudine splendor æternæ lucis Filius vocatur, et non filia?

MAG. Quia per omnia similitudo Patris in eo exprimitur, unde et similitudo ejus dicitur. (a) Nihil enim in rebus creatis ad integrum ejus similitudinem servat a quo nascitur. Capilli namque a capite nati sunt capiti dissimiles, poma ab arboribus nata sunt illis dissimilia, lana dissimilis ovibus; fetus animalium, vel ipsi filii hominum, non per omnia similes qualitati genitorum. Hic autem per omnia generati est simillimus; et ideo verissime non filia, sed filius.

CAPUT XIV. Quare Verbum. Verbi etymon. Disc. Qua autem habitudine Filius Verbum vocatur?

MAG. (b) Tripliciter verbum intelligitur. Verbi gratia, cum hoc verbum, Homo, ore profertur; aut cum idem verbum, Homo, absque motu linguæ in corde formatur; aut cum res ipsa, quam significat illud verbum, Homo, qualis sit in intellectu cogitatur. Hoc tertio modo Deus Verbum suum genuit, cum se ipsum cogitando dixit. Et quia totam mundi formam eadem cogitatione dixit¹, ideo dicitur, quod omnia in Verbo suo fecerit: unde et de creatione mundi legitur, *Ipsè dixit, et facta sunt* (*Psal. xxxii, 9*). Nihil enim est aliud Filius vel Verbum Dei, quam cogitatio vel ars vel sapientia ejus. Nempe cum nos aliquam rem cogitamus, ipsius rei imaginem in cogitatione nostra formamus: sic Deus cum se ipsum cogitavit, similem sui per omnia imaginem formavit; et ideo hoc Verbum imago vel similitudo Dei dicitur, sed nihil aliud nisi eadem essentia exprimitur. Unde et hoc verbum dicitur quasi vere bonum.

CAPUT XV. Qui res omnis creata in Verbo vita. Disc. Quomodo dicitur, Omne quod factum sit, in ipso vita fuerit²? Num lapides qui stolidi sunt, in verbo Dei vivunt?

MAG. Omnis creatura trifarie subsistere dicitur: (c) In Deo, in se ipsa, in nobis. In Deo vita immutabilis, in se ipsa substantia commutabilis, in nobis similitudo rerum imaginabilis. Verbi gratia, lapis in se ipso est substantia mutabilis, quia in calcem convertibilis, in nostra cogitatione similitudo lapidis, in arte Dei essentia interminabilis vitæ durabilis. Cum enim artifex domum facere cogitat, jam domus in ipsa arte vivit, quam postmodum manus ædificat. Sed illa quam manus erigit, corruet; illa vero quæ in arte vivit, permanet. Nihil quippe aliud est ars quam anima, et anima nihil aliud quam vita³: sic Verbum Dei nihil aliud est quam ars ejus, et ars nihil aliud est quam ipsa vita; et in hac cuncta immutabiliter permanebunt, quæ in substantia sui mutabilia deficiunt.

CAPUT XVI. Qui solum Verbum incarnari potuit. Disc. Cum evidens ratio idem Verbum cum Patre et Spiritu sancto, unam individua substantiam inexpugnabiliter probaverit, quomodo solum incarnari potuit? Si enim a Patris et Spiritus sancti essentia est separatum, et sic singulariter inhumanatum; constat profecto quod Patris et Filii et Spiritus sancti substantia non sit individua, quæ potuit pati separationis discrimina.

MAG. Sicut sempiterna virtus divinitatis per ea quæ facta conspiciuntur, potest intelligi (*Rom. i, 20*); sic hoc profundum nimis occultum⁴ per ea quæ in nobis geruntur, ratione perscrutante poterit inspicere.

¹ Sic Mss. At editi, *creavit*.

² Er. Lugd. Ven. Lov.: *Quare dicitur, Omne quod factum est, in ipso vita erat?* M.

³ Sic Mss. At editi, *quam ars ejus, et ars ejus nihil aliud est quam ipsa vita*.

⁴ Editi, *profundum mysterium et occultum*.

(a) Anselmi Monolog. cap. 59.

(b) Ibid. cap. 10.

(c) Ibid. cap. 54-56.

Notum est enim quod humana mens verbum communis locutionis ex se cogitando gignit, et idem verbum in mente et in memoria simul una essentia existit. Cum vero mens verbum suum aliis innotescere cupit, cum eadem cogitatione, quæ nihil aliud est quam verbum suum, et cum memoria disponit, quod idem verbum corpus vocis induit, et auribus audibile, et cordibus audientium visibile procedit, et etiam litteris corpus suum ligari et videri permittit; et tamen invisibile manens, de essentia mentis et memoriæ non recedit. Non ergo mens neque memoria, sed solum verbum singulariter sonuit per corpus vocis sensibile; et tamen inseparabiliter mansit in essentia mentis et memoriæ invisibile. Sic summus Pater Verbum suum se ipsum cogitando genuit, quod in Patris et Spiritus sancti essentia simul coessentialia subsistit; sed tamen nec Pater nec Spiritus sanctus, sed solum Verbum quod est Patris Filius singulariter humanum corpus induit, sensibile hominibus se exhibuit, corpus sumptum indigna pati permisit; ipsum inseparabiliter in essentia Patris et Spiritus sancti invisibile et impassibile permansit.

CAPUT XVII. Cur amor Dei Spiritus et cur sanctus. Disc. Qua autem similitudine amor Dei Spiritus nominatur?

MAG. Dei essentiam dixi esse vitam. Vera autem vita se vivere intelligit; et si se vitam intelligit, se utique diligit. Dei autem vivere, intelligere, diligere, nihil est aliud quam existere. Dilectio ergo Dei est vita, et vita est spiritus. Et quia Deus per dilectionem cunctis esse vel vivere tribuit, idcirco spiritus nuncupatur. Ideo autem sanctus additur, quia cuncta per eum sanctificantur.

CAPUT XVIII. Spiritus sanctus qualiter a Patre et Filio. Quatenus in specie columbæ vel ignis. Disc. Qualiter probatur hic Spiritus a Patre et Filio procedere?

MAG. Nihil aliud Spiritus sanctus, quam amor Dei intelligitur, unde et Deus charitas dicitur (*I Joan. iv, 16*). Constat autem quia Pater Filium ut se ipsum diligit, et item Filius Patrem tanquam semetipsum diligit; vita namque diligit se sapere, et item sapientia diligit se vivere: vitæ autem et sapientiæ probata est una essentia esse. Igitur dilectio vel amor vel charitas, quod est Spiritus sanctus, in substantia Patris et Filii coessentialis existit; et ideo ab utroque æqualiter procedit.

Disc. Si Spiritus sanctus Patri et Filio coessentialis existit, quomodo ab individua substantia separari potuit, cum in specie columbæ super Dominum (*Matth. iii, 16*), vel in forma ignis super Apostolos apparuit (*Act. ii, 5*).

MAG. Spiritus sancti substantia non est in columbam vel ignem transmutata, sicut nec Verbi in carnem transformata: sed Spiritus sanctus columbæ corpus condidit (a), in quo se ad horam super corpus Verbi inseparabiliter¹ ad testimonium hominibus visibilem præbuit, ipse vero invisibilis in essentia Patris et Verbi inseparabiliter mansit. Animas quoque discipulorum interius possidens, foris speciem ignis vel luminis oculis hominum pro signo exhibuit, et tamen a substantia Patris et Filii non recessit; profecto insinuans quod Pater et Filius per eum peccata consumunt, et in eorum amorem hominum corda per ipsum accendunt; et quod impios per eum ad ignem judicabunt, justos vero lumine vitæ in ipso glorificabunt.

CAPUT XIX. De æqualitate personarum. Cur deitas virtutum vocabulis non colatur. Disc. Quomodo constat has personas esse æquales?

MAG. Deus est summa vita, summa sapientia, summa dilectio. Quantum ergo vita vivit, tantum

¹ Editi, *per corpus sibi inseparabiliter unitam ad; etc.* Fortasse, *separabiliter unitum*.

(a) Hic desinit versio græca.

se intelligit et tantum se diligit. Si enim non tantum se intelligit quantum vivit, nequaquam summa sapientia erit; et si non tantum se diligit quantum se intelligit, summa dilectio minime existit. Sed cum ipsius substantia verissime summum bonum sit; summa autem vita, et summa sapientia, et summa dilectio non nisi in summo bono inveniri possit; necessario sequitur tres personas, Patris gignentis, Filii geniti, Spiritus sancti procedentis, per omnia esse æquales, et in una eademque individua substantia summum bonum existentes.

Disc. Cur in his vocabulis magis deitas veneratur¹, cum misericordia et justitia et cæteræ virtutes ejus essentia assignentur?

MAG. Quia illa sunt ei proprie secundum se substantialia, ista vero secundum nos ei accidentalia. Misericors namque inde dicitur, non quod miserum cor habeat; sed omnem miseriam longe a Deo esse ratio probat. Justum autem humana locutio nominat, qui bonis bona, malis mala recompensat. Verum quia Deus miseris in miseriis subvenit, nomen misericordis vel misericordiae accepit: quamvis si nunquam aliquis miser fuisset, cui misericordiam impenderet, non minus tamen in substantia sui ipsa misericordia existeret. Quia vero justis largitur præmia, injustis justa irrogat supplicia; juste vocatur justus vel justitia: tamen si nullus foret cui vel gloriam vel poenam impenderet, non minus ipse justitia subsisteret. Sic de cæteris virtutibus sentiendum.

CAPUT XX. *Annon aliqui necessario miseri; Deus vero auctor mali. Quod sine miseriis justitia et misericordia Dei manifestari queant.* Disc. Hinc maxima videtur quæstio suboriri. Si misericordia Dei non potuit dignosci nisi per miseros, nec justitia ejus sciri nisi per damnandos; videtur inevitabiliter sequi, quosdam necessario miseros factos, per quos misericordia Dei revelaretur, et quosdam necessario damnabiles, per quos justitia Dei manifestaretur. Quod si ita est, jam frustra prædicabitur malum nihil esse, cum nihil pejus possit excogitari quam miseria et damnatio: et si hoc per validissima rationis argumenta non infirmabitur, jam Deus summum bonum minime cognoscitur, imo auctor tanti mali convincitur. Porro si noluit vel non potuit ostendere suam misericordiam nisi in miseriis, justitiam nisi in damnandis; quis non videat sequi, eum malevolum vel impotentem; in uno, quod bonum nisi per malum ostendere noluerit; in altero, quod aliter facere non potuerit?

MAG. Quis vel demens hæc præsumat dicere, misericordiam et justitiam Dei nisi per miseros et damnandos manifestari non potuisse, cum manifeste constet nos occultas divitias non solum per egentès, sed etiam per abundantes demonstrare posse? Si enim occultam habuero pecuniam, non ideo necesse erit quemquam pauperem existere, cui largiendo eam manifestam faciam, cum id ipsum diviti tribuendo facere queam; sed potius si pauper quilibet existens ad me venerit, de occulta pecunia ei misericordiam impendi oportebit. Sicque ejus experientia me largum et locupletem comprobat; quod idem in divite posse fieri constat, quamvis pauperis vel divitis scientia aut experientia nihil mihi utilitatis, utputa omnia bona habenti, conferat; ipsis autem utilia, imo necessaria me habere, eis scire et experiri multum expediat. In hanc quippe modum si nullus aliquando miser vel damnabilis fuisset, Deus omnipotens misericordiam et justitiam in angelis et hominibus non minus manifestare potuisset, de sua videlicet abundantia eis misericorditer largiendo quod minime haberent; præsertim cum omnis creatura a se omnino nihil habeat, sed omnia ab ipso fonte omnium bonorum accipiat, ac dona sua in suis juste conservando quæ ab eo accepissent. Et ideo non erat necesse ut vel angelus damnationem ad manifestandam Dei justitiam, vel

homo miseriam ad declarandam Dei misericordiam inciderent; cum utrumque in stantibus angelis declaraverit misericordiam videlicet, eos a lapsu conservando; justitiam, eis præmia dando. Quia autem libera voluntate angelus vel homo a Deo apostataverunt, misericordiam et justitiam, quasi prius occultam, manifeste experti sunt, dum illum justitia juste damnavit, istum misericordia misericorditer de miseria liberavit. Et cum in hac experientia nihil Deo utilitatis acceverit, in quo plenitudo omnium bonorum ante omnem creatam creaturam fuerit; sequitur quod nulla necessitas, sed sola voluntas eos ad miseriam compulerit.

CAPUT XXI. *Mali Deum auctorem non esse, sed ordinatorem. Dei bonitas. Omnipotentia.* Deum autem non esse auctorem mali hinc aperte constat, quod ipse omne malum damnat. Porro quod malum non subsistat, evidens ratio probat. Omnis enim substantia bona est, sed malum bonum non est; igitur malum substantia non est, sed privatio boni est. Videtur autem malum quoddam agendi vel patiendi separabile accidens; in actu quidem, dum inordinate agitur; in passione autem, dum inordinata actio bene ordinabitur. (a) In regno quippe cuncta ordinantis nihil inordinatum relinquitur. Est autem rectus rationalis creaturæ ordo, ut caduca respuat, mansura appetat; homines in anima immortales diligat, Deum summum bonum præ omnibus amans, ejus voluntati obediat. Sed qui summum bonum contemnunt, caducum mundi bonum diligunt, socias animas despiciunt, carnis desideriis obediunt; hi inordinate vivunt, sicque malum faciunt. Hoc vero malum ordinabitur, dum hæc actio in passionem mutabitur. Nam dum tales et summo et caduco mundi bono privantur, necesse est ut aspèris, quæ blanditiis contraria sunt, afficiantur; quæ tamen in se ipsis non sunt mala, sed patientibus videntur amara. Igitur per naturam nihil est malum.

Deum autem summum bonum hinc constat, quod malis et reis, quasi contra justitiam, misericordiam suam prærogat. Nempe a fonte summi boni talis justitia manat, qua Deus jure indignis misereri debeat: qui etiam benevolus in hoc comprobatur, quia solus tot bonis frui noluit, sed ex nihilo tot substantias protulit, quibus bona gloriæ distribuit. Omnipotens vero, imo ipsa omnipotentia hinc declaratur, quod tantam machinam rerum cum omnibus quæ sunt, potuit ex nihilo formare, et omnis creatura eum ad inconveniens non flectit, sed quidquid est, nutui suo pareat. Ecce tota munitio vestræ propositionis jacet subruta ariete manifestæ rationis¹.

CAPUT XXII. *Unde res creatæ. Non ex Dei substantia. Non ex materia sed ex nihilo. Qui tamen non ex nihilo.* Disc. Utile est munimen erroris subruere, et arcem veritatis construi, cujus fundamentum quia super omnia creantem stabiliter locasti, superest ut machinam super originem creaturæ consolidares, ac finem mundi initio continuando ædificares, culmenque in alto regni cælorum consummes. Itaque ratione probante nobis insinuâ utrum universitas creaturæ ex Creatoris substantia, an ex aliqua præexistente² materia, an ex nihilo sit condita.

MAG. Hujus structuræ compagem hic artifex corroboravit, cujus opus nullius augmenti molimen conquassabit. Ex substantia Creatoris se esse ipsa creatura negat, et evidens ratio totis armis suis repugnat. Deus namque est immutabilis, omnis autem creatura mutabilis: quæ si ex immutabili natura processisset, consequenter et ipsa immutabilis perduraret. Porro si corruptibilis natura ex Dei substantia prodiit, sequitur quod Dei essentia corrumpi possit; quam cæcæ mentis insaniam jacula rationis confodiunt, et a præsentia veritatis longe rejiciunt. Quod autem ex nulla substantiali materia condita sit, hinc constat, quod nihil præter Deum fuerit. Restat ergo quod

¹ Editi, *arce manifesti erroris.*

² Mss., *existente.*

(a) Ita Elucidar. lib. 1, cap. 16.

¹ Editi hinc addunt, *quam aliarum virtutum:*

universitas ex nihilo creata sit; non quod nihil aliquid fuerit vel sit, sed quod non aliquid fuit, hoc aliquid Creator esse fecit. (a) Tamen ante creationem totius creaturæ imago in Verbo, id est, in arte Dei fuit, ad cuius exemplar universitas in creatione prorupit. Sicut enim pictor varietatem picturæ prius in mente fingit, ad cuius similitudinem postmodum visibilem picturam pingit: ita Deus universitatem creaturæ prius in sapientia sua formaverat, secundum quam formam cuncta per multimodas species creaverat. Sed pictor picturam mente conceptam in re non existentem, per colores et per instrumenta extrinseca adesse perducit; Deus autem universitatem in sapientia sua nullam quidem substantiam existentem per nulla instrumenta in tot substantias produxit; et ideo ex nihilo omnia fecit, et tamen quasi non ex nihilo, sed ex aliquo visibilis mundus processit, dum instar archetypi mundi formas induit.

CAPUT XXIII. Quæstiones de præsentia Dei. Disc. Jam egregia turri in altum surgente discreta ratio tenebras erroris undique versum eliminat, præclaram structuram serena veritatis luce clarificet, ac nobis inclytæ ædis opus mirantibus aperiat utrum Creator in creatura, an creatura in Creatore, an utrumque in utroque consistat; an potius Creator extra creaturam alicubi in aliqua gloria substantialiter maneat, creaturam autem per se existentem potentialiter repleat; an dimidius in cælo, dimidius in mundo; an aliquando totus in cælo, aliquando totus in mundo subsistat: an per singula loca divisus, an in omnibus locis totus existat; an aliquando in illo loco, aliquando in alio sit, verbi gratia, heri Jerosolymis, hodie Carthagini, cras Romæ morari credendus sit; an extra omnem locum et extra omne tempus semper et ubique sit.

MAG. Sicut sol exoriens quamvis innumeras rerum formas tenebris obsitas cunctas sua præsentia irradiat; ita potens ratio licet multiplices nimiumque perplexas vestras propositiones perspicaci intuitu singulas discriminat, resque profundissimas de obscurissimis latebris protractas perspicue elucidat.

CAPUT XXIV. Quod Deus sit in omni creatura. Quod quæque eum sibi inesse sentiat. Quod Creator in tota creatura existat, omnis creatura probat: quæ se nihil a se, a Deo autem esse et bonum habere clamat. Deus namque est summa essentia et summum bonum: omnis autem creatura per eum subsistit; omnis vero substantia bona est, quia ex summo bono est. Ubi autem Deus non est, ibi nihil est; ubi vero aliquid substantiale est, ibi Deus est: ergo in omni creatura Deus existit, quoniam omnis creatura subsistit. Hic fortassis infirmus animus apud se dicit, Si Deus in omni creatura est, tunc et in cæno, et in inferno, et in brutis animalibus, imo et in dæmonibus est, quæ utique creaturæ sunt. Hic nullam inconvenientiam aperta ratio probat, quæ in his omnibus bonum considerat. Cænum quippe est res cum alia permixta, utpote terra cum aqua vel cum alia hujusmodi: terra autem bona est, quia substantia est, et aqua bona est quia substantia est. Infernus quoque dicitur esse igneus; et ignis bonus est, quia substantia est. Bruta etiam animalia singula in genere suo ad aliquid utilia sunt; et ideo bona sunt. Dæmones nihilominus, in eo quod angelica sunt natura, boni sunt. Igitur cum constet hæc singula in bono subsistere, necessario sequitur Deum, qui solus bonitas est, in omnibus esse.

(b) Sed et omnis creatura Deum sibi inesse per aliquid sentit. Angeli etenim et universa viventia Deum sibi inesse sentiunt. Deus quippe vita est, et omne quod vivit, vita vivit. Non enim angelus magis vivit quam vermis, licet ille sit immortalis, iste mortalis. Nec angelus magis subsistit quam vermis, quamvis illius substantia sit æterna, istius caduca. Corpora quoque coelestia, scilicet sol, luna, sidera, Deum in se sentiunt: dum per eum lucent et subsistunt. Arbo-

res et herbæ Deum in se sentiunt, dum per eum crescunt et subsistunt. Lapides vero Deum sibi inesse sentiunt, dum per eum subsistunt. Dæmones sibi Deum adesse sentiunt, dum per eum vivunt et sentiunt; sed et in hoc Deum adesse sentiunt, quod justo Dei iudicio mala in pœnis luunt. Deus enim justitia est, et ubicumque justitia exercetur, Deus ibi esse creditur. Sic denique adest imperator latroni dum eum damnat, sicut militi cum eum remunerat. Et nemo opinetur Deum sordes mundi abominari, sed solas peccatorum sordes noverit eum exsecrari; nec eum ullo modo posse ulla re commaculari, sicut nec radium solis ulla immunditia sordidari.

CAPUT XXV. Creaturæ etiam sunt in Deo. Obiectio solvitur. Carnalis de Deo et mundo cogitatio. Idea sincerior. Omnis autem creatura in Creatore existere hinc cognoscitur, quod extra Deum nihil esse creditur; sed tamen non sic est in eo ut sit ejus substantia vel pars ejus essentiæ, ut cor est in animali vel pars animalis, sed ut lucernæ lumen in sole non est ejus substantia, neque pars ejus essentiæ¹. At aliquis stultus hic prorumpit et dicit, Si lapis est in Deo, et Deus est in lapide, ergo lapis est Deus. Non utique sequitur, ut omne quod est in altero, sit illud in quo est; nam vinum est in utre, et tamen non est uter; sol quoque in speculo, et speculum in sole, et tamen neutrum est quod aliud. Sicut quilibet Romæ positus, si cogitatione totam civitatem collustraret, totam urbem cum populo imaginando menti suæ includeret; recte diceretur Roma in ejus anima, et ejus anima in Roma esse, nec tamen ejus substantia esse: sic profecto Deus in omni creatura, et omnis creatura in eo rectissime affirmatur, et tamen neutrum quod est aliud; sed hic Creator Deus immutabilis, hæc creatura mutabilis verissime prædicatur.

Sed quia nos in tenebris nati sumus, lumen veritatis videre non possumus. Mundum hunc super abyssum fundatum, Deum autem cum Angeli in cælo locatum cogitamus, et extra hunc mundum nihil nisi tenebras esse putamus. Sed potius visus mentis nostræ magnitudine veræ lucis hebetatur, sicut corporeus oculus fulgore solis reverberatur, et tenebræ nostræ tantam claritatem non comprehendunt, et caligante cordis intuitu eam nos contemplari præpediunt. Nempe totus hic mundus instar brevissimi puncti intra Deum colligitur; serenissima autem lux majestatis ejus extra undique versum in immensum diffunditur. Deus quippe universa supra et infra, interius et exterius, et in circuitu essentialiter, replet; et nullius creaturæ intellectus interminabilem ejus substantiam ulla cogitatione excedit. Hoc iterum infirmum intellectum scandalizat, et tacitus apud se volutat: Si cuncta in Deo sunt, ergo et lupi et serpentes imo et dæmones in eo sunt. Hic, ut supra, nulla inconvenientia comprobatur, dum in his omnibus bonum reperitur. Omne autem bonum in Deo est, extra quem nihil est.

CAPUT XXVI. Cur non omnis creatura æqualiter bono fruatur, cum omnis sit in Deo. Quid sit malum pati. Sed quæritur, cur aliqua creatura quidquam mali patitur, et non potius tota æqualiter bono fruatur, si Deus, qui est summum bonum, in omni creatura esse declaratur. Sed sciendum est, quod sicut anima per totum corpus diffusa, in singulis membris tota consistit, non tamen singulis membris tota administrationis suæ munera tribuit, sed oculo tantum videre et non audire, auri autem audire et non videre, et et cæteris in hunc modum; membrum autem cui donum vegetationis subtrahit stolidum et inutile in corpore remanebit, et hoc malum pati vel nihil pati affirmatur, quia bono privatur: sic Deus per omnia diffusus in singulis totus consistit, non tamen singulis cuncta dona gratiæ suæ tribuit; sed singulis prout sibi placuerit, lapidi tantum esse et non vivere, arbori crescendo vivere non sentire, bestiis sentire non dis-

(a) Vid. Anselmi Monolog. cæpp. 9, 11.

(b) Vid. Elucidar, lib. 1, cap. 5.

¹ Absunt hæc a Mss., ut cor... pars ejus essentiæ.

cernere, Angelis et animabus discernere et immortales existere. Cui autem aliquid horum subtraherit, protinus in corpore universitatis inutile erit. Et cum ei bonum quod naturæ blandam est subtrahitur, mox ex necessitate amaro quod ei contrarium est afficitur, ut homines in mundo, dæmones in inferno: sicque malum pati prædicatur, dum bono privatur, sicut cæcus in sole positus tenebras pati dicitur, quia ejus luce non fruitur. Cur autem Deus illi creaturæ dulcedinem suæ præsentis perfruendam exhibeat, alteri subtrahat, ratio nullo acumine penetrare prævalet, sed terribilem Deum in judiciis suis stupet.

CAPUT XXVII. *Cur res mutantur, cum sint in immutabili.* Item quæritur, si Deus in omni creatura, et omnis creatura in eo est, quomodo aliquid deficiat, et non potius totum in uno statu permaneat, præsertim cum immutabilis Deus cuncta contineat. Sed sciendum est, quod per hoc Creator a creatura discernitur, dum hic immutabilis, hæc autem multum instabilis cernitur; cuncta autem æternitatem imitantur, dum deficiendo, et iterum recrescendo quasi in circulis existentis semper rotantur. Quia enim de nihilo originem sumpserunt, in nihilum recurrere, et quasi extra Deum exire cupiunt. Sed quia exitum non inveniunt, quasi in circulos revoluta rursum in esse redeunt. Cœli quippe et sidera semper in circulos suos revolvuntur; aquæ jugiter fluendo quasi peracto circulo in fontes suos revertuntur. Arborea, herbæ, animalia, crescendo, senescendo, putrescendo, iterum recrescendo quodam modo circulose circumaguntur. Hoc quoque modo cuncta per se in nihilum tendunt, sed per continentem semper in datam¹ naturam reverti contendunt. Item quæritur, si homo in paradiso perstitisset, utrum hæc cuncta ut nunc mutabilia fuissent? Procul dubio cuncta cum labili tempore, ut nunc, vices suas crescendo, deficiendo, nascendo, moriendo servarent; ipse in uno statu stabilis et dominus omnium perduraret. Quia vero peccando instabilis existit, ipse cum tempore et caducis rebus labi coepit.

CAPUT XXVIII. *An homine non peccante fuissent mutabiles. Quod Deus ubique et quomodo.* Fugatis tenebris de structura sacræ ædis, jam ad dissolvendas machinas contra eam erectas accingamur. Deum alicubi esse substantialiter, et ubique potentialiter, repugnat firmitati totius jam elaboratæ disputationis, et subruitur impulsu evidentissimæ rationis. Si enim alicubi et non ubique substantialiter est, tunc circumscriptus est et localis; et si localis est, tunc corpus est; et si est corpus, concluditur non esse Deus. Amplius, si Deus loco continetur, tunc locus qui eum continet, major et melior est illo: major, quia Deum includit; melior, quia tantum bonum continet. Porro si in cœlo est substantialiter, in mundo autem potentialiter; tunc aliud est ejus essentia, aliud potentia; et sequitur quod hæc potentia ei ex accidenti evenerit, quod superius ratio a facie veritatis repulit. Si autem dimidius est in cœlo, et dimidius in mundo; tunc creatura continet Creatorem, et includit in se suum factorem. Si autem aliquando est in cœlo, aliquando in mundo; tunc mutabilis convincitur, quia de loco ad locum movetur. Amplius, (a) si Deus aliquando est in cœlo et non in mundo, tunc ibi tantum aliquid est ubi ipse est aibi autem nihil est; ubi enim Deus non est, ibi nihil est. Si vero per singula loca est divisus, tunc constat partibus; et sequitur quod sit passibilis qui per loca est divisibilis, sed etiam solubilis: (b) omne eam quod partibus constat, dissolvi poterit. Si autem in singulis locis est totus, tunc tota sunt, quot loca; omne enim quod uni loco totum includitur, ejus nulla pars in alio loco esse convincitur; et sequitur, quod Deus loco concludatur,

qui cuncta pugillo concludere prædicatur. Quod si per vices temporum mutatur, et heri in uno, hodie in alio, cras in tertio loco commoratur; tunc temporalis est: et jam præteritum amisit, futurum adhuc non habet, sed et cuncta accidentia in eum concurrunt.

CAPUT XXIX. *Conclusio questionum de presentia Dei. Comparatio.* Hujus falsissimæ opinionis machinamenta facile dissolvunt hujus sacræ turris instrumenta. (a) Dei potentia nihil est aliud quam ejus essentia: igitur Deus non alicubi determinate, sed ubique essentialiter est. Deus quoque immensus est; locus autem, scilicet spatium quod quodlibet corpus occupat, altitudine, latitudine, longitudine mensuratur, et quidquid est locale, per anterius et posterius, per dextrum et sinistrum, per sursum et deorsum circumscribitur: Deus ergo nec partim in cœlo, nec partim in mundo; nec aliquando totus in cœlo, aliquando totus in mundo; nec per singula loca divisus, nec in singulis disjuncte totus; sed extra omnem locum in se et per se existens, omnem locum replens, et in se continens, cunctam creaturam penetrans, universa per substantiam continuans, ubique, scilicet in omnibus et extra omnia totus, et a nullo loco remotus. Sicut lumen lucernæ in oculis omnium circumstantium totum lucet, et in se ipso totum manet; non a se ipso recedit ut ad præsentem perveniat, nec unum relinquit ut alii luceat, sed potius singulis et omnibus simul totum lucet, et in se ipso totum manet; sic Deus ubique et in omnibus est totus, et in se ipso permanet totus; a se non recedit, sed cuncta in se colligit.

CAPUT XXX. *Qui Christus totus in cœlo, totus in virginis utero.* Hinc quæritur, cum Deus loco non includatur, quomodo Christus totus in virginis utero, totus in cœlo prædicetur, cum uterus virginis locus non dubitetur. In cœlo fuit totus in Patris essentia, ut in anima tota sapientia; in virginis utero totus, ut verbum totum in voce: Deus etenim initio et fine caret; et ideo æternus manet. Igitur nec fuit præteritum, nec erit futurum recipit¹, sed extra omne tempus præsens est, semper ubique existit; unde et *Est cognominatur* (*Exod. iii, 14*); quia æternitas existens, omnia tempora disponens, nullo tempore variatur. En machina vestræ multiplicis propositionis corruit, quia nullum accidens in Deum concurrat.

Disc. Hujus ruinam non moleste ferimus, sed ad frangorem ejus potius fautores applaudimus, quia per hujus casum turris introitum speramus. Sed cum hæc machina sit disjecta, ecce alia stat contra turrim erecta.

CAPUT XXXI. *Quomodo Deus sit solus immortalis. Quomodo solus invisibilis.* Superius dictum est, quod solus Deus sit immortalis; solus invisibilis. Num Angeli vel animæ mortales sunt, aut Deus est Angelis invisibilis, de quibus dicitur, quod semper videant faciem Patris (*Matth. xviii, 10*)?

MAG. Mutabilitas est quedam mortalitas: dum enim quid de præterito in futurum movetur, quasi præterito moritur. Deus solus est immutabilis, quia nihil præteriti ei decedit, nihil futuri accedit, sed quidquid est vel fuit vel erit, totum sibi semper præsens adest; et sicut non potest cogitari quod aliquando initium habuerit, ita quoque non potest cogitari quod unquam finiri possit. Angeli autem mutabiles sunt, quia de præterito in præsens, de præsentem in futurum moventur; præterito quippe carent, futurum nondum habent. Constat enim quod socios angelicos olim amissos non habent, et quod adhuc consortio sanctorum in terra peregrinantium carent. Præterita memoria recolligunt, futura præsciendo intelligunt. Et sicut potest cogitari quod aliquando coeperint, ita etiam potest cogitari quod finiri possint. Sed et cum ipsi creaturam in se mutabilem considerant, quodam

¹ Ms. unus, *claram*.

(a) Vid. Anselmi Monolog. cap. 20.

(b) Vid. Anselmi lib. de Fide Trinit. cap. 4; et Monolog. cap. 21.

¹ Er. Lugd. Ven. Lov.: *Igitur nihil ei fuit præteritum, nec futurum recipit.* M.

(a) Vid. Anselmi Monolog. cap. 20.

modo a statu immutabilitatis degenerant : talis mutabilitas est eis quædam mortalitas. Animæ vero sicut sunt per omnia mutabiles, ita quoque pene per omnia mortales. Deus quippe est vita animæ, sicut ipsa est vita corporis : sed sicut mortuum est corpus quando animam non habet, ita anima mortua est cum Deo caret ; vel sicut cæcus oculus mortuus dicitur cum luce privatur, sic anima mortua, cum beata vita quæ est Deus non fruitur. Solus ergo Deus habet immortalitatem, quia nullam recipit mutabilitatem. Hic etiam solus est invisibilis, quia nulli creaturæ ad plenum intelligibilis. Nempe Angeli et animæ beatorum suo more, non nostro, eum semper vident ; non per intervalla spatiorum, sicut nos corporea videmus, sed intra se et extra se, in omni creatura et extra omnem creaturam eum conspiciunt, et nullo intellectus intuitu amplitudinem suæ claritatis excedunt. Et quia non pleniter ab ipsis ut a se ipso conspiciuntur vel intelliguntur, ideo solus invisibilis dicitur.

CAPUT XXXII. Quatenus homo ad imaginem et similitudinem Dei creatus. Res omnis aliquam Dei similitudinem habet. Animas esse æternas. Disc. Jam divina natura cum angelicæ in hac turri tenente sceptræ, ecce humana natura legionem adducit ; et ad impugnandam eam machinam erigit. Quæritur namque quomodo homo ad imaginem et similitudinem Dei formatus dicatur : cum nulla convenientia similitudinis Dei in homine conspiciatur.

MAG. Impugnantiæ a repugnantibus expugnantur, dum præcedentiæ a consequentibus inexpugnabiliter roborantur. Duo homines scribuntur, interior et exterior. Interior anima, exterior corpus ; interior invisibilis, exterior visibilis. Invisibilis ergo ad imaginem et similitudinem invisibilis Dei est creatus, visibilis autem secundum visibilem mundum est formatus. Deus invisibilis est in substantia unitas, in personis trinitas. Interior ergo homo, id est, anima ad imaginem unitatis est creata ; quia non est partibus ut corpus composita, sed est simplex natura et immortalis essentia¹. (a) Est quoque Deus memoria, quæ sui et omnium quæ sunt meminit, quæ Pater nominatur : ex qua intelligentia nascitur, quæ se et euncta quæ sunt intelligit, quæ Filius nuncupatur : ex utraque dilectio procedit, quæ se et universa quæ sunt diligit, quæ Spiritus sanctus vocatur. Ad hujus Trinitatis imaginem anima conditur, dum ei memoria, intellectus, ratio dilectionis inditur ; præteritorum namque meminit, invisibilia intelligit, mala respuens bona diligit. Dei quoque essentia est lux, vita, justitia, bonitas, beatitudo. Ad hanc similitudinem anima facta est ; ut sit lucida, vitalis, justa, bona, beata. Exterior vero homo, id est, corpus quodam modo ad exemplar mundi formatur, dum ex quatuor elementis compaginatur : unde et microcosmus, id est, minor mundus cognominatur. Et in hoc etiam anima habet similitudinem Dei, dum ipsa sic minorem mundum gubernat, ut Deus majorem. Omnis quoque creatura per aliquid similitudinem Dei habet, et quantum quæque alteri est excellentior, tantum est illi similior. Ipse quippe est, vivit, sentit, per rationem discernit. Lapides ergo ejus similitudine se adjuvant ; quia sunt. Arbores magis similitudini ejus appropinquant ; quia sunt, et crescendo vivunt. Quæque animantia multo magis ejus similitudinem exprimunt ; quia sunt, vivunt et sentiunt. Porro in hominibus et in Angelis similitudo Dei maxime refulget ; quia sunt, vivunt, sentiunt, et ratione discernunt.

Animas autem constat esse æternas. Si enim ad videndum Deum factæ prædicantur, necessario sequitur, ut sicut Deus finem non habere creditur, ita animæ illum visuræ sine fine vivere non dubitentur.

¹ In B., sed est simplex naturæ, et immortalis essentia. Er. Lugd. Ven. et Lov. secuti sumus, quos et ipsa secuta est PP. Benedictinorum Antuerpiana editio. M.

(a) Vid. Anselmi Monolog. capp. 59, 69, 72 ; vid. Elucidar. ib. 1, capp. 11, 31.

sed quæritur, utrum illæ animæ immortales sint, quæ Deum visuræ non sunt. Omnes animas unius constat esse naturæ ; et si quædam animæ immortales sunt, ergo omnes immortales sunt : igitur omnes animæ Deum visuræ semper erunt beatæ, et eum non visuræ semper miseræ¹.

CAPUT XXXIII. Anima unde tam multa videat in somnis. Cur se non videat. Disc. Unde animæ tanta vident in somnis ?

MAG. Anima insatiabili cupiditate sciendi veritatem captatur, et ideo semper in cogitationibus vagatur ; ideoque sensibus corporis sopitis, per ænigmata quædam futura Deo revelante prævidet, interdum circa verisimilia diabolo fallente anxia languet : aliquando Angelis vel animabus confabulatur, aliquando a dæmonibus ludificatur. Hæc in modum oculi cætera omnia videt, se ipsam videre non potest.

Disc. Cura nobis non videtur ?

MAG. Quia tam subtilis ejus natura dicitur, quod se a corporeis oculis videri non patitur. Quantum enim aqua tenuior est terra, tantum aer subtilior est aqua ; et quantum ætherius ignis aerem tenuitate, tantum vincit anima ignem cœlestem subtilitate. Hæc est enim causa quod nullus spiritus a nobis cernitur, quia subtilitas illorum naturæ nostrum visum excedere creditur.

CAPUT XXXIV. Qui singulis in membris tota. Disc. Qualiter perhibetur anima per totum corpus esse diffusa, et tamen non magis in maximis, nec minus esse in membris minimis, sed in singulis tota ? Num tot sunt tota, quot membra ?

MAG. Sicut superius dictum est, si lumen in medium ponatur, non minus in meis, et non magis lucet in alterius oculis, sed in singulis totum, et in se ipso manet totum ; sic anima ubique in corpore, et in singulis membris est tota ; unde facto uno membro dolet tota. Non tamen tot tota quot membra, quia in se ipsa manet tota ; sicut vox in auribus omnium non particulariter, sed sonat tota, et in se ipsa remanet tota.

CAPUT XXXV. Cur una discendi alia capacior. Disc. Si omnes animæ unius naturæ sunt, quidnam causæ est quod quædam habilior, quædam tardior est ad discendum ?

MAG. Anima habet formam cere vel candelæ. Cera habilis est ad exprimendam imaginem, si ei sigillum imprimatur ; sic candela ad lucendum, si accendatur. in hunc modum exprimit anima imaginem scientiæ, si ei imprimitur sigillum doctrinæ ; lumenque veritatis recipit, si igne sapientiæ accensa fuerit : quæ si se per studium vel exercitium habilem² præbere neglexerit, sicut cera sine imagine, et sicut candela inaccensa sine lumine, sic in tenebris ignorantie sine scientia et veritate remanebit. Quanto magis autem quæque anima se doctrinæ adaptaverit, tanto magis capax scientiæ erit. Cur autem ignis sancti Spiritus quasdam animas se habiles non præbentes, imo negligentes, lumine scientiæ magis accendat, quasdam non accendat ; imo quibusdam laborantibus scientiam subtrahat, aliis similibus non subtrahat ; ratio penetrare non valens mirando clamat : *O quam incomprehensibilia sunt judicia Dei, et investigabiles viæ ejus* (Rom. xi, 35) !

CAPUT XXXVI. Quod unus nobis magister. Disc. Cum cuncta a magistris discantur, quomodo unus magister in cœlis esse scribitur (Matth. xxiii, 9), a quo quasi specialiter quæque doceantur ?

MAG. Si recte perpenditur, nihil prorsus per hominem discitur. Magistri tantum commemorando foris plantant et rigant ; veritas autem quæ in anima habitat, intus docendo incrementum dat (I Cor. iii, 7).

¹ Er. Lugd. Ven. Lov. sic legunt hunc locum : *Omnes animas unius constat esse naturæ, et si (Lov. sic) quædam animæ immortales sunt : igitur omnes animæ Deum visuræ semper erunt beatæ, et eum non visuræ miseræ.* M.

² In MS. non est, habilem ; nec infra, habiles.

Sed stultus non intelligit hæc; ratio autem quæ cuncta discernit, facile hæc ita esse comprobabit. Nempe quidquid discitur, melius per visum quam per auditum capitur. Nam quantum cæco nato de sole narravero, ipse tamen nescit quid sit sol, quem nunquam vidit; tantum verbis meis credit aliquid esse quod ita vocetur, aut fortasse dubitat quidquam esse in re quod sic nominetur: qui si repente videat, ipso visu solem esse probat, quem auditu scire non poterat. Sic plerique cæci scripturas noverunt, sed tamen quid sit liber vel littera nesciunt; quorum oculi si subito aperiantur, et libro coramposito quid sit quod vident, mirantur, et visu discernunt¹ quod auditu non potuerunt. Porro si alicui illorum dixero, talis littera, A vocatur, et talis, B nominatur; mox introrsus recurrit, veritatem consulit, et verum esse probat quod audit. Quid ergo hunc docui, qui nec prius auditu, nec postea visu scire potuit quid littera esset, nisi veritate intus docente, et visu foris probante hanc ediceret? Ego tantum sonos verborum protuli; ipse vero verba et res per verba significatas veritate intus examinante cognovit. Sic vos quoque, si multa vobis de elephante dixero, nescitis quid sit elephas, nisi eum videritis; sic multa de David legimus, et quasi rufum hominem et pulchrum aspectu eum novimus, qui si ad præsens intraret, num illum agnosceremus? Puto minime. Quare? Quia a magistris discere nequivimus, quod veritate visus non probavimus. Doctores etenim tantum sonos verborum proferunt; auditores autem veritate intus docente, verba mente, res visu discunt. Sic litteras, sic ignotas linguas, sic varias artes discimus, dum sonos verborum a præceptoribus percipimus, res ipsas veritate docente intus consideramus. Sed quid de cantu est dicendum, qui non videtur, sed tantum auditu discitur? Nonne dum vox canentis foris sonat, veritas intus quasi quosdam ascensus vocis in anima format? Igitur nihil omnino per hominem nisi solus sonus discitur; verba autem et res per veritatem in interiori homine habitantem discernuntur². Et sic verissime unus magister prædicatur, a quo quisque interius instruitur. Ea autem quæ a nobis non videntur, ut Deus et Angeli, tantum esse creduntur.

CAPUT XXXVII. *Quid differant credere Deum, et credere in Deum. Fides vera.* Disc. Differt aliquid, credere Deum, et credere in Deum?

MAG. Multum. Dæmones etenim et Pagani credunt Deum, sed non credunt in Deum. Credunt namque quod Deus sit qui omnia creavit, ac super omnia potens sit. In Deum autem tantum credunt, qui eum diligendo in illum tendunt. Vera autem fides est credere, quod Deus in essentia sit unitas, et in personis trinitas, et hic cuncta ex nihilo Verbo suo creaverit, ac collapsa eodem Verbo incarnato restauraverit, et in ultimo die per Spiritum suum universa innovabit; et hoc credentibus summum bonum, scilicet se ipsum, in præmio dabit. Hæc fides vita animæ existit, et per hanc justus vivit. Hæc fides spe nutritur, ut corpus cibo reficitur; dilectione animatur, ut corpus animam vivificatur; dilectio autem operatione comprobatur, unde et fides sine operibus mortua affirmatur (*Jacobi II, 17*). Ergo fide animam declinat a malo et facit bonum, spe cuncta transitoria respuit, invisibilia sibi similia³ appetit, dilectione quæque dura tolerat, carnis impetus refrenat, necessaria proximis erogat, summo bono semper anhelat. Igitur anima quæ sic credendo et sperando in Deum tendit, ipsum summum bonum sine fine habebit.

CAPUT XXXVIII. *Quod animæ carne solutæ nil corporeum sentiant.* Disc. Si animæ naturaliter sunt lucidæ, quæritur utrum animabus corpore exutis lux diei aliquid conferat, vel rursus caligo noctis quidquam ad videndum noceat?

¹ Ms. Andoen., *discunt*.

² Idem Ms., *discuntur*.

³ Editi, *sicut visibilia*.

MAG. Sicut corpus sine anima nihil sentire cernitur, sic utique anima sine corpore nihil corporeum sentire creditur. Corpori quippe admixta per oculos sentit colores, per aures voces, per nares odores, per palatum sapes, per tactum vel incessum res tangibiles mollitie vel durtia differentes. A corpore vero separata nihil corporeum corporaliter sentit, quasque res in proprietate substantiæ, abstractis accidentiis colorum conspicit, spiritualia quoque suo more sentit. Sicut ergo lumen candelæ nihil confert soli ad lucendum, sic profecto lux solis nihil omnino confert animæ ad videndum. Et sicut nox jubar solis non impedit, sed potius fugit; sic nec animæ aliquatenus obsistit, utputa quam nec anima sentit. Porro anima, aut spirituali luce ipsa nimis præ sole fulgida fruitur, aut horrida peccatorum caligine obscurata, non noctis, sed propriis ut cæcus tenebris involvitur. Quod autem anima carne soluta corporaliter lucem non videat, hinc constat, quod cum aliqua dictare volumus, vel quidquam facturi disponimus, mox anima exteriores sensus fugit, introrsus se colligit, in se ipsa intus considerat ea de quibus tractat, et solis lumen nihil ei prodest, sed etiam ei ad hoc negotium obest: et dum alias attendit, clamosas voces juxta se non audit. Igitur anima extra corpus nihil corporeum videt vel audit. Quod si facit, tunc utique aerium corpus induit.

CAPUT XXXIX. *Qui sancti preces nostras exaudiant.* Disc. Si animæ corporeas voces non audiunt, quomodo animas sanctorum, scilicet Petri vel Martini vel alterius, multi preces suas exaudisse experti sunt?

MAG. Oratio cordis, non oris, ascendit in cælum. Animæ enim non clamorem vocis, sed cordis audiunt, et se fideliter invocantibus subveniunt. Neque magis clamosas preces audiunt, quam eas quæ sine voce, vel in lingua, vel in corde tantum fiunt; quia neque a nobis verba, sed voces tantum audiuntur; cæterum verba mente videntur. Cum ergo animæ nostræ aliquid secundum Deum desiderant, et hoc sibi a Deo per sanctos dari, sive corde, sive lingua, seu voce postulant; animæ sanctorum (quibus est idem audire quod videre, et e converso) non voces, sed verba intuentes, desiderata eis a Deo impetrant; unde habetis scriptum, *Desiderium pauperum exaudivit Dominus (Psal. x, 17, sec. Hebr.)*.

CAPUT XL. *Quomodo intelligantur animæ a corpore solvi, et iterum reverti, ac visa referre.* *Infernus est incorporeus, aut animæ damnatæ corpus induunt.* Disc. Nonne legitur, quod sæpe multæ animæ de corpore eductæ, multa loca pœnalia, et item multa amœna et florida, et in utrisque multas animas in humana forma viderint, atque ad corpus reversæ, plurima se ab eis audisse retulerint?

MAG. Sciendum est, quod hæc animæ non penitus corpus reliquerant, sed sensus tantum corporeos suis officiis destituerant, corpus autem non ex toto vitali spiritu carebat. Unde ea quæ audierant, non res corporeæ, sed similes corporearum rerum erant, quas reversæ aliis in corpore constitutis pro ædificatione referre poterant. Postquam vero corpus funditus exuerant, longe res aliter erat quam prius videre non valebant. Sicuti nos aliquando juxta parietem positi, umbram venientis hominis, non ipsum videmus; remoto autem obstaculo muri, ipsum ut est cernimus. Animæ etiam defunctorum cum viventibus apparent, corpus aerium induunt, in quo corpoream vocem vel verba audibilia exprimunt.

Hinc colligitur, quod infernus sit incorporeus, substantia spiritualis, corporeæ similis; cujus pœna tanto sit intolerabilior, quanto spiritus est corpore subtilior. Omne enim corpus vetustate deficit, diuturnitate dissolutum interibit. Unde si infernalis ignis est corporeus, restat ut corporalibus alimentis nutriatur, et sequitur ut illis consumptis ipse intereat; sed constat ignem gehennæ non deficere; ergo spiritualis est. Si autem est corporeus, sed indeficiens creatus est; ne-

cesse est ut animæ et spiritus quaecumque corpus induant, in quo ignem corporeum sentiant.

CAPUT XII. *Resurrectionis mortuorum probatio petita ex promissis Dei. Alia ex animarum æternitate. Nova creatura trifarie dicitur.* Disc. Poteritne ratione probari resurrectio mortuorum?

MAG. Si ea inconcussa constabunt, quæ superius verissimis argumentis probata sunt; tunc omni repugnantia submota, omnique necessitate admeta, resurrectio erit futura. Constitit enim Deum esse veritatem: veritatis autem verba necesse est adimpleri; quod si non implebuntur, sequitur, quod aut Deus mutabilis sit, aut veritas non sit; quod si impleri non poterunt, jam Deus omnipotens non est. Quæ cuncta liquet quam absurdissima Deo sunt. Incommutabilis itaque veritas Deus promisit suis dilectoribus plenum gaudium, suis contemptoribus plenum supplicium, quod utrumque erit impossibile, nisi sit in anima et corpore; necesse est ergo ut corpora resurgant, animas recipiant; quatenus secundum promissa Veritatis hi plenum gaudium in anima et corpore habeant, illi eodem modo plenum supplicium recipiant. Amplius, si corpora non resurgunt, tunc animæ æternæ factæ non sunt: sed superius probatum est animas factas æternas, ad hoc videlicet factas, ut Deum semper cum Angelis videant, et in hac visione sine fine beate vivant. Beate autem non vivunt, si indumenta, scilicet corpora sua, in sordibus computrescere absque spe recuperationis conspiciunt. Sequitur itaque ut necessario vestimenta sanctarum animarum, quæ stolæ nominantur, per resurrectionem innoventur, et in incorruptibilem gloriam immutentur, quibus animæ indutæ semper beatæ Deum contemplantur; et e contra ut infelices vestes sordidas reinduant, de quarum foeditate semper doleant. Igitur non solum corpora innovari, sed etiam communem naturam, quæ sanctis servivit, necesse est in melius commutari; unde habetis scriptum, *Ecce nova facio omnia* (Apoc. XXI, 5).

Disc. Cum Deus ab initio mundi usque nunc nihil novi creaverit, quomodo novam creaturam esse constabit?

MAG. Trifarie nova creatura dicitur, quæ per Trinitatem ita disponitur. Deus Pater omnem creaturam ex nihilo condidit, et hæc nova creatura nominatur. Deus quoque Filius incarnatus Ecclesiam nova religione instituit, quæ nova creatura nuncupatur; unde habetis in Apostolo, *Nos sumus nova creatura* (II Cor. v, 17); et in alio, *Ut simus initium aliquod creaturæ ejus* (Jacobi I, 18). Deus quoque Spiritus sanctus corpora adhuc vivificabit, et totum mundum innovabit; et hæc nihilominus nova creatura appellatur; unde habetis, *Cælum novum et terram novam faciet Dominus* (Isai. LXV, 17).

CAPUT XLII. *Qui Christus aut sancti in cælo. Quid cæli nomine vulgo intelligatur. Quod firmamentum oculi non attingant.* Disc. Jam turri in summum nobiliter perducta, restat nunc ut propugnaculis cingatur, et sic cacumen in summo polorum consummetur. Legitur de Domino, quod elevatis manibus ferebatur in cælum, et quia sedet a dextris Dei (Luc. xxiv, 50; Marc. xvi, 19); et Stephanus in concione vidit eum stantem a dextris Dei (Act. vii, 55). Qui fertur de loco ad locum, movetur; et qui sedet vel stat, loco continetur. Et cum Dominus corporaliter cælum ascenderit, qualiter nunc ibi credendus sit, vel qualiter nunc animæ sanctorum ibi sint, aut qualiter receptis corporibus ibi futuri sint, summopere scire desideramus. Si enim aliquis locus Christum vel sanctos sedentes vel stantes continet, ne cadant; tunc ille locus melior eis comprobatur, a quo tot bona continentur. Et si sancti de aliqua creatura visibili et sensibili¹ gaudentes gloriantur, ut nos de hac visibili et sensibili luce delectamur; tunc iterum ea res melior rationali creatura indicatur, de cujus possessione ipsa jucundatur, ut nos de habita pecunia gratulamur: et mise-

rum gaudium videtur, si intellectualis creatura non nisi de stolidi re lætatur.

MAG. Apicem hujus turris pariter ascendamus, et ratione indagante, qualiter se habeant hæc perspiciamus. Cælum usitato nomine appellamus, quod super caput nostrum videmus. Supra nos autem nihil nisi nubes, vel aerem sole illustratum conspiciamus. Solem vero, vel lunam, vel stellas longe a nobis remotas sic videmus, sicut in lato mari positi a longe montes conspiciamus, in circuitu vero nihil nisi circumfusum aerem cernimus. Unde liquet quod nullius hominis visus totum hujus aeris spatium penetret, qui vix etiam horizontem attingere valet. Unde cum Apostoli Dominum sublato ulterius videre non possent, dicitur: *Nubes suscepit eum ab oculis eorum* (Act. I, 9). Stephanus quoque non corporeis oculis Dominum in cælo ultra firmamentum vidit, cum nullius hominis visus ullo modo usque ad firmamentum pertingere possit. Sed et concio illa, in qua Stephanus stans Christum conspexit (Id. xii, 55), in domo aliqua fuit: cujus tecti culmen ipsius corporeus oculus penetrare minime potuit. Constat igitur quod non oculo corporis, sed intuitu interioris hominis Christum non in corporeo, sed in intellectuali cælo viderit. Sed hic fortassis ab aliquibus calumniosis objicitur, stellas esse firmamento infixas, et visum nostrum firmamentum attingere dum eas videmus. Num ideo oculi nostri firmamentum attingunt, quia stellas aspiciunt? Num ideo totum aeris spatium in mari penetrant, quia montes, ut puta solida corpora, considerant? Sicut enim in mari remotis ab aspectu montibus, nihil nisi aer undique conspicitur; ita quoque sideribus, solidis videlicet corporibus, sublatis, nihil nisi aer cernitur. Quidquid autem ab aere est usque ad firmamentum, et ipsum firmamentum a nobis nequaquam videtur, propter ipsius spatii longinquitatem, et ob naturæ suæ subtilitatem.

CAPUT XLIII. *Cælum triplex historialiter. Tres cæli significative tres visiones. Apostoli ad tertium cælum raptus. Angeli et justi cur cæli, et dæmones tenebræ.* Quod si forte objicitur quod Apostolus ad tertium cælum raptus scribitur, sciendum est tres cælos historialiter appellari, et iterum tres significative nuncupari. Illic quippe aer primum cælum historialiter vocatur, sicut habetis, *Volucres cæli*, quia in cælo, id est, in aere volare videntur. Secundum cælum æther nominatur, ut habetis, *Stellæ cæli*, quia in eo planetæ vago cursu feruntur. Tertium cælum appellatur firmamentum, sicut habetis, *Astra cæli*, quia sidera in eo fixa traduntur. Significative quoque tres cæli leguntur; quia tres visiones, scilicet sensualis, spiritualis, intellectualis a sapientibus non nesciuntur. Sensualis quippe visio est, cum colores et formas rerum exterius cernimus, sed interiorius aliquid celari, ut in litteris significantiam intelligimus. Hæc ergo visio primum et sensuale² cælum nominatur, quia in scripturis intelligentia celatur. Cælum etenim a celando denominatur. Secunda visio spiritualis est, qua non res, sed imagines rebus similes spiritualiter videmus, sicut in somniis solemus, et sicut Joannem in Apocalypsi, et Prophetas multa vidisse novimus: et hæc visio secundum cælum nuncupatur, quia vere res in his similitudinibus celantur. Tertia visio est intellectualis, cum neque res exterius, neque imagines rerum interiorius, sed ipsas substantias prout vere sunt, abstractis coloribus intellectu conspiciamus, et uniuscujusque qualitatem inter se differentem ratione discernimus: et hæc visio tertium cælum vocitatur; quia veritas rerum in hac, quasi in cælo, a stultis celatur. Igitur si Apostolus in corpore est raptus, tunc ad corporeum cælum, scilicet firmamentum, est perductus: si autem extra corpus, quod magis videtur, tunc utique ad intellectualem cælum raptus creditur, in quo essentiam deitatis sicuti est, et angelicas substantias prout sunt, non sensualiter, quod nequit fieri nisi per

¹ Ms. Audoen. hic et mox, *insensibili*.

Editi, *substantiali*.

corpus, nec spiritualiter, quod non fit nisi per imagines rebus similes; sed veraciter, quod non fit nisi ipso intellectu, vidisse cognoscitur. Angeli vel justi quadam similitudine cœli nuncupantur; quia in secreto Dei humanis visibus celantur; et e contra dæmones vel impii tenebræ appellantur, quia in tormentis a nobis occultantur.

CAPUT XLIV. *Quid sit regnum cœlorum, et quod ubique sit. Cur nos nunc non in cœlo. Quid sit in illud intrare. Quid inferri. Ad quid visiones corporeæ quibusdam morientibus factæ.* Regnum autem cœlorum, id est justorum, non urbium mœnia, non possessionum prædia, non auri et gemmarum copia, non supellex varia, sed iustitia et pax et omnimoda gloria in pleno gaudio creditur, quod de visione æternæ claritatis, et de societate Angelorum et sanctorum habetur. Deus autem æterna lux, probatus est esse in mundo et extra mundum, infra et supra et in circuitu, undique et ubique. Igitur si regnum cœlorum talium ratione demonstrante nihil est aliud quam visio Dei, qui est fons omnium honorum; necessario sequitur quod regnum cœlorum sit in hoc mundo, et extra mundum, et in omni creatura, et extra omnem creaturam: unde habetis, *Regnum cœlorum intra vos est* (Luc. xvii, 21); quia nimirum in Deo consistentes, cum in nobis ipsis, et in omni creatura, et extra omnem creaturam sicuti est cernimus. Idcirco autem nunc extra Deum, vel extra regnum cœlorum dicimur, quia hac visionem privamur. Eodem modo et miseri tunc a regno cœlorum excludi referuntur, quia eadem visione ut cæci luce solis privabuntur. Hoc regnum cœlorum, vel hoc gaudium iusti intrare scribuntur; quia ineffabile gaudium non capientes, in eo quodam modo obvolvuntur. Quod autem animæ sursum ad cœlum ferri affirmantur, vel etiam inferri putantur; ad visum nostrum dicitur, quibus superiora splendore solis lucidiora noscuntur, et quod aliter non potest hæc res cognosci ab his qui sunt adhuc in carne constituti. Sane animæ carne solutæ non loco moventur, nec in aliquem corporeum locum ducuntur, ut inde Deum contemplantur; sed mox a corpore sequestratæ, Angelis et sanctis associantur, regno cœlorum, quod est visio Dei, intra mundum et extra et undique sine mora fruuntur; sicuti cæcus in sole positus, si oculi ejus aperirentur, confestim luce solis frueretur. Quod autem quibusdam morientibus lux vel formæ Angelorum aut sanctorum ibi videntur, et concentus harmoniæ audiuntur, et ad alta duci cernuntur; hoc propter viventes fieri non dubitatur, ut in Christiana religione corroborentur. Porro frivolum videtur, si animæ illocales de hoc mundo extra firmamentum duci asserantur, quasi ibi sit pulchrius, vel magis ibi sit Deus, cum potius Deus supra et infra, intra et extra æqualiter esse non dubitetur, et ejus visio ubique iustis æqualiter adesse comprobetur. Animas vero, spiritus cum sint incorporei, corporeis locis includi absurdissimum videtur, præsertim cum omnis locus altitudine, longitudine, latitudine dimetiatur, hisque omnibus spiritus carere bene sciatur. In eo quippe illocaliter manere, et ejus visione frui æstimantur, sicut scientia in anima illocaliter moratur.

CAPUT XLV. *Corporum beatorum gloria et locus. Ictus oculi.* Corpus autem sanctorum resurget spirituale, quia levitate, velocitate, perspicuitate spiritibus erit æquale, et omne solidum erit ei penetrabile; sicut et corpus Domini lapide clausum surrexit, et januis clausis intravit. Sicut igitur nunc spiritus nullo corporali loco sustentatur; ita quoque non est necesse ut spirituale corpus tunc aliquo loco fulciatur. Non enim insensibile corpus spiritum, sed spiritus corpus vegetat. Igitur nullus locus spirituale corpus fulcit, quod omni elemento subtilius erit, sed ut spiritus illocaliter in summo spiritu Deo subsistit; nisi forte hoc pro loco accipiatur, quod substantialiter ac personaliter circumscribitur. Amplius, aut in hoc cor-

poreo mundo sancti manentes Deum videbunt, aut extra mundum erunt. Si extra mundum fuerint, tunc nulla elementaliter materia stantes vel sedentes sustentantur, quia nullum elementum extra mundum comprobatur. Qui enim terram vel aquam ibi esse credit, nimis terrenus et fluxus desipit; si autem aerem vel ignem ibi esse arbitratur, graviter a mobilitate acris et ignis ipse instabilis, irrisus computatur. Ergo extra mundum nulla materiali re fulciuntur, ubi nulla invenitur. Si autem in hoc mundo erunt, similiter nulli elemento localiter stando vel sedendo inhærebunt, quia æquales Angelis erunt (Matth. xxii, 30). Cum igitur spirituales sint, in summo spiritu spiritualiter, non localiter manebunt. Porro illorum corporum gloria, non ratione, sed sola fide est contemplananda. (a) Erunt quippe tunc illa corpora ut animus agilia, ut sol perspicua. Quam cito enim nunc animus ab Oriente in Occidentem cogitatione pervenit, tam cito tunc illud corpus illuc pervenire poterit. Hoc hinc colligitur, quod resurrectio in ictu oculi fienda legitur (I Cor. xv, 52). Ictus autem oculi est, non quod oculus aperitur, sed quod aperto oculo objectus lucis radius conspicitur. Sed revera tantum differt velocitas illius corporis ab ictu oculi, quantum a corpore agilitas animi. Hujus etiam corporis claritas est tanta, quanta et spiritus; non enim est hoc corpus animæ oneri, sed decori, quod nulla corruptibilis moles aggravat, sed quod angelicæ naturæ æqualitas levigat. Hujus quoque claritas tantum solem excellit, quantum sol in claritate nostrum corpus præcellit. Sol enim est corpus insensibile, et quamvis immutetur, tamen nunquam vivificabitur; corpus autem illud erit sensibile, vitale, et intellectuale. Igitur quantum differt spiritus intellectualis ab aere insensibili, tantum differt præclara claritas illius corporis a claritate solis.

CAPUT XLVI. *De gloria communi ac speciali Sanctorum.* Hinc quæstio non minima occurrit. Cum enim Dominus dicat, *Fulgebunt iusti sicut sol* (Matth. xiii, 43); et Apostolus, *Alia claritas solis, alia lune, alia stellarum. Stella ab stella differt in claritate; sic et resurrectio mortuorum* (I Cor. xv, 41); videtur Apostolus Domino contrarium sentire, videlicet quos hic velut solem fulgere asserat, ille quosdam velut diversas stellas, alios velut lunam, alios velut solem splendere adstruat. Sed sciendum est, quod Dominus gloriam sanctorum generaliter expressit, Apostolus autem singulorum gloriam pro meritis distinxit. Ultimus ergo in regno cœlorum ut sol fulgebit, qui tunc septies clarior quam nunc erit (Isai. xxx, 26). Et in hac claritate tantum quisque ab alio pro meritis differt, quantum stella ab stella in claritate differt. Alii autem hos item diversæ claritatis gloria ita præcellunt, sicut lucifer pleiades, luna luciferum, sol lunam claritate excellent. Nos autem omnes tantum corpus Christi in claritate excedit, quantum Creator creaturam transcendit; unde et in dextera Dei Patris sedere scribitur (Coloss. iii, 1), quia in gloria divinæ majestatis fulgere creditur. Igitur talis visio et talis gloria regnum cœlorum dicitur, quia soli cœli, id est, iusti hac visione fruuntur; quorum præmium summum est bonum, in quo habent plenum gaudium de plenitudine omnium bonorum.

CAPUT XLVII. *Quod sancti non de sensibilibus, sed de summo bono delicientur. Cœlum cœlorum. Catena virtutum.* Concluditur itaque, quod sancti non de sensibilibus rebus delicientur, sed se in summo bono esse, et summo bono in omni creatura et extra omnem creaturam videndo frui gloriantur. Si enim quidquam minus quam summum bonum in præmio acciperent, adhuc plus appetent; et consequens esset, quod plenum gaudium non haberent. Sed cum constet eos plenum gaudium habere, necessario sequitur eos summum bonum Deum habere, et de ejus affluentia, plenitudine omnium bonorum abundare. Quando au-

^a *Airas, quæ.*

(a) Ita Elucidar. lib. 5, cap. 16.

tem cœlum cœlorum legitur, ipse Deus intelligitur; quia cœli vel justi in abscondito faciei suæ a conturbatione hominum celantur (*Psal. xxx, 21*). Unde scribitur, *Habentes thesaurum in cœlo* (*Matth. xix, 21*), hoc est, in Deo. Ad hoc summum bonum justi quadam catena trabuntur, quæ de virtutibus hoc modo connectitur. In primis fides animam quasi quidam circulus complectitur, fidei spes annectitur, spes dilectione tenetur, dilectio operatione expletur, operatio intentione in summum bonum trahitur, intentio

boni perseverantia clauditur, perseverantiæ Deus fons omnium bonorum dabitur. Igitur qui hac catena tractus, hanc turrin scandens culmen ejus attigerit, non solum se veram vitam cognoscere, sed et perenniter in ea beate vivere se gaudebit; quia in ea hujus gloriæ consors erit.

Disc. Veræ vitæ et omnium beate viventium faciat te Deus participem, qui nos omnes ad summum bonum perducatur. Amen.

ADMONITIO IN SUBSEQUENTEM LIBRUM.

Liber de Vita christiana jam ante parenti suo restitutus fuit per Lucam Holstenium, qui novam ac singularem ejusdem libri editionem ad vetus exemplar Casinensis monasterii, in quo Fastidii nomine inscriptum reperit, perficiendam curavit Romanis typis, anno 1663. Casinensi exemplari fidem auctoritatemque affert Gennadius, de Fastidio et ejus lucubrationibus in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, cap. 56, ita loquens: « Fastidius Britto scripsit ad Fatalem de Vita christiana librum, et alium de Viduitate servanda, sana et digna doctrina. » Gennadii verba sunt ex vetustissimo Corbeiensi codice descripta; quæ quidem in editis non sic pura leguntur, sed male interpolata duobus tribusve locis: scilicet « ad Fatalem quemdam » scriptus liber dicitur in Gennadii impressis; quem tamen non ad virum, sed ad viduam, quamdam directum esse liquet; prætereaque in iisdem impressis libris judicium Gennadii uno adjecto verbo illustrius longe, vel magis (dicere liceat) ineptius redditur in hunc modum: « Sana et Deo digna doctrina. » Enimvero Fastidium Pelagii terræanei sui hæresi addictum fuisse non temere suspicantur eruditi viri. Nam de Adamo in hujus libri capite 13 sic loquitur: « In quo nihil fuisse incredulitatis invenio, præter solam inobedientiam, cujus causa ille damnatus est, et omnes suo damnantur exemplo. » Ipse est Pelagii error docentis, Adæ peccatum posteris exemplo nocuisse, non transitu, ut in epistola ad Demetriadem, in Appendice operum Augustini: quem Pelagianum errorem Augustinus sæpe reprehendit. Quæ etiam hic habentur in capite 11, « Ille enim merito ad Deum extollit manus, ille preces bonæ conscientie fundit, qui potest dicere, Tu nosti, Domine, quam sanctæ, quam innocentes, quam puræ sunt ab omni fraude et injuria et rapina, quas ad te expando manus, quam immaculata labia et ab omni mendacio libera, quibus tibi, ut mihi miserearis, preces fundo; » illa ipsa verba sunt, quæ in libro Pelagii ad viduam exstitisse, testatur Augustinus in libro de Gestis Pelagii, cap. 6, necnon Hieronymus in tertio Dialogorum libro, ubi iis verbis recitatis exclamat: « Christiani est hæc, an Pharisei superbientis oratio? » Fastidium Britannorum episcopum claruisse sub Honorio et Theodosio principibus anno Christi 420, scripsit Trithemius. Gennadii autem exemplar Corbeiense supra laudatum, episcopi titulum, quem editi Fastidio tribuunt, adscriptum a prima manu non habuit; sed post vocem « Britto, » additus est recentiori calamo « episcopus. » Librum hunc contulimus cum veteri codice Corbeiensi, cum Remigiano, Michaelino, Victorino ac duobus Sorbonicis, et cum Holstenii editione Romana.

DE VITA CHRISTIANA LIBER UNUS.

Humilis de se auctoris opinio. Ut ego peccator¹ et ultimus, insipientior cæteris, et imperitior universis, te ut sanctitatis et justitiæ viam pergas, crebrioribus audeam litteris admonere, non me propriæ justitiæ fiducia, non sapientiæ peritia, non scientiæ gloria, sed sola quam secundum Deum animo ac mente concepi, charitatis tuæ causa compellit: quæ me peccatorem et ignarum, ad dicendum ita hortatur et provocat, ut cum loqui nesciam, tacere non possim. Vellem itaque et libenter optarem, te eorum habere notitiam quorum et sapientiæ affluentior est, et facundia major, et scientia uberior, et conscientia ab omni peccatorum contagione liberior, qui te verbis juste instruerent et exemplis. Nos enim præterquam quod mentem nostram ita insipientiæ et ignorantie caligo cæcavit, ut divinum aliquid nequeat sentire vel dice-

re; adhuc insuper et omnium redarguit conscientia peccatorum, ut etiam si quid luminis possit habere, abscondat: et ita fit ut præterquam quod dicere non habemus, hoc etiam quod habemus, non fiducialiter proferre conscientia prohibente possimus. Tu tamen dum peritior tibi apparere possit et melior, rudibus admonitionibus nostris interim esto contenta, et charitati da veniam; cujus est non considerare quid offerat, nec quod non habet, quarit; sed totum quod habet, libenter impertit: ad cujus non tam muneris speciem, quam animi respice voluntatem, et diligenter adverte quid tibi illa negare poterit, quæ totum dare potuit¹ quod habebat. Obtulisset etiam quod non habebat si posset, quæ totum potuit quod habebat offerre². Sitit itaque ille, sed parum,

¹ Editi, *voluit*.

² Ita Mss. At Holstenius, *totum dedit quod potuit offerre*. Editi alii, *totum quod potuit offerrebat*.

¹ Editi hæc addunt, *primus*, quod abest, a Mss. et ab Holstenii editione.